

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

SMRT A POHŘBÍVÁNÍ V BAROKNÍM MANĚTÍNĚ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Zuzana Martínková

Historická studia, obor Historie se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jan Kilián, Ph.D.

Plzeň, 2015

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni,2015

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu bakalářské práce Doc. PhDr. Janu Kiliánovi, Ph.D. za čas, který mi věnoval při konzultacích, za cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat paní Mgr. Ludmile Novotné za pomoc při čtení archivních pramenů a panu Jiřímu Pechovi za poskytnuté fotografie.

Obsah

Seznam zkratk.....	6
Úvod.....	7
1 Úvod do problematiky tématu – barokní pohřební ritus.....	9
1. 1 Cesta od umírání k samotnému pohřbu	9
1. 2 Sociální postavení zemřelého	12
1. 3 Náboženská bratrstva.....	14
2 Praxe barokního pohřebního ritu Manětíně.....	16
2. 1 Historie Manětína ve zkoumaném období	16
2. 2 Popisy kostelů a k nim přilehlých hřbitovů	17
2. 2. 1 Kostel sv. Jana Křtitele.....	18
2. 2. 2 Kostel sv. Barbory.....	19
2. 3 Faráři a děkani	20
2. 4 Pohřby a zajímavosti s nimi spojené.....	21
2. 4. 1 Zaopatření a cena pohřbu	21
2. 4. 2 Hrobky.....	22
2. 4. 3 Nekatolíci a popravení	25
2. 5 Literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory	27
2. 5. 1 Literátský kůr	27
2. 5. 2 Bratrstvo sv. Barbory	29
3 Manětínské kšafy a knihy zemřelých	31
3. 1 Kšafy.....	31
3. 1. 1 Poslední vůle šlechticů.....	31
3. 1. 2 Poslední vůle neurozených.....	32
3. 2 Knihy zemřelých.....	34
3. 2. 1 Kniha zemřelých 1653-1723	35
4 Nejčastější příčiny úmrtí a dětská úmrtnost v Manětíně	38
4. 1 Nejčastější příčiny úmrtí	38
4. 1. 1 Manětínští lékaři.....	38
4. 1. 2 Příčiny úmrtí v matrice (1784-1790).....	38
4. 1. 3 Stručně o nejčastějších chorobách.....	39
4. 2 Dětská úmrtnost	41

Závěr.....	43
Summary.....	46
Seznam použitých pramenů a literatury	47
Prameny	47
Prameny archivní.....	47
Zdigitalizované archiválie	47
Prameny ústní.....	48
Literatura.....	48
Internetové zdroje	50
Seznam příloh.....	51
Přílohy	I

Seznam zkratek

AM = archiv města

cit. = citováno

č. = číslo

č. p. = číslo popisné

č. př. = číslo přírůstku

EL NAD = Evidenční list Národního archivního dědictví

fol. = folio

inv. č. = inventární číslo

L. = léta

např. = například

r. = roku

RA = rodinný archiv

rak. = rakouské

Rd = rodinný archiv

sign. = signatura

SOA = Státní oblastní archiv

SOkA = Státní okresní archiv

s. = svatý

sv. = svatý

sv. = svazek

tzn. = to znamená

tzv. = takzvaný

Úvod

V současné době se stávají dějiny každodennosti a dějiny smrti velmi populárními. Nejenže přinášejí nový úhel pohledu na historii, umožňují čtenářům vytvořit si představu o fungování společnosti v určité době a na určitém místě, ale jsou i zdrojem morálního ponaučení. K rozkvětu dějin každodennosti došlo teprve v 2. polovině 20. století. Historikové se dnes shodují v tom, že každodennost v sobě zahrnuje velké množství různých metodologických přístupů, které jsou inspirovány zejména etnografií a sociologií (mikrohistorie, historická antropologie, dějiny mentalit). Za průkopníka dějin smrti pak můžeme označit francouzského historika Philippe Ariése, který se zabýval především vývojem vnímání smrti společností.

Město Manětín, dobu raného novověku a téma smrti a pohřbívání jsem si vybrala hned z několika důvodů. Za prvé nedaleko městečka bydlím a kostel sv. Panny Barbory je mou srdeční záležitostí, a jelikož se jedná o kostel hřbitovní, téma smrti a pohřbívání se samo nabídlo. Středověk a raný novověk jsou navíc obdobími mého primárního zájmu. Současně mě lákalo vyzkoušet si paleografii v praxi, jde totiž o pomocnou vědu historickou, která mě nejvíce oslovila. V neposlední řadě se jedná o dosud nezpracované téma.

Při zpracovávání tématu budu vycházet především z archivních pramenů, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu (dále jen SOA) v Plzni a jeho pobočce v Klášteře u Nepomuka, ale především v Státním okresním archivu (dále jen SOKA) Plzeň-sever v Plasích. Ze SOA Plzeň využiji především matriky, v Klášteře u Nepomuka se zaměřím na rodinné archivy Lažanských a v SOKA Plzeň-sever především na městské knihy, Kroniku kůru literátského od Aleše Plešnera a díla děkana Františka Wonky. Ve své práci samozřejmě využiji i regionální literaturu. Manětínem se v současné době zabývá např. Irena Bukačová, Václav Jirsa či Martina Matušková. Důležitým zdrojem budou také monografie či příspěvky ve sbornících, které se věnují problematice smrti, umírání, pohřbívání, kšaftů a nemocí.

Za hlavní cíl své práce považuji vytvoření uceleného a přehledně strukturovaného pohledu na problematiku umírání a pohřbívání v barokním Manětíně. Také bych ráda zjistila, zda se manětínské pohřební rituály shodují s obecně platnými rituály, které uvedu v první kapitole. Budu se snažit využít různé metody historické práce, především heuristiku a vyhodnocení pramenů, statistickou metodu, syntézu či komparaci.

Práci rozdělím do pěti hlavních kapitol. V první z nich se budu zabývat obecným pohledem na problematiku barokního pohřebního ritu, přičemž se kapitola nebude vztahovat pouze k Manětínu, ale bude mít všeobecnou platnost. V druhé kapitole se zaměřím na samotný Manětín. Bude v ní zmíněna stručná historie města, popsány hřbitovy a kostely, pojednání faráři a děkani. Především se zde však hodlám zabývat pohřby a zajímavostmi, které jsou s nimi spojené, tedy zaopatření, ceně pohřbu, hrobkám, popravám, nekatolíkům. Do druhé kapitoly také zahrnu literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory. Třetí kapitola se zaměří na kšafy a knihy zemřelých. Ve čtvrté budu pátrat po příčinách úmrtí manětínských obyvatel a věnovat se budu také dětské úmrtnosti.

1 Úvod do problematiky tématu – barokní pohřební ritus

Smrt je důležitým a záhadným momentem od nepaměti. Zvláště v barokní době zaujímala v životě člověka velmi významné místo. Jednalo se o okamžik, ke kterému směřoval celý jeho život. Pro takového člověka nebyla smrt koncem života, ale jakýmsi vstupem do nekonečna, do prostoru, kam chtěli vstoupit světcí, mučedníci, ale i obyčejní lidé. Lidová víra navíc přinášela naději, že se v tomto prostoru „na nebesích“ lidé po smrti setkají. Podmínkou pro přechod duše do věčného života byla dobrá smrt. Od poloviny 16. století se dokonce setkáváme s příručkami, které se zabývají tím, jak správně žít a zemřít. Jedná se o literaturu typu *ars moriendi* (umění umírat).¹

Tyto příručky nabádaly čtenáře ke zbožnému životu, ve kterém se měl vyhýbat všemu, co škodilo jeho tělesné schránce (obžerství, opilství, smilstvu), ale hlavně se soustředily na poslední dny a hodiny umírajícího člověka (okamžik umírání byl pro ďábla poslední příležitostí, aby odklonil duši člověka z její cesty k Bohu). Doporučovaly mu nejrůznější modlitby a rozjímání, ale zabývaly se i tím, jak by se měli chovat jeho bližní.² Pozůstali v této době neměli lehký úkol, museli se vyrovnat s požadavky tradic a norem, jinak by je postihlo společenské odsouzení a možná i odsouzení samotného Boha. Především převzali odpovědnost za rozloučení se se zesnulým, byli povinni vystrojit řádný pohřeb.

1. 1 Cesta od umírání k samotnému pohřbu

Křesťanská smrt byla založena na kanonizovaných rituálech. Umírání v době baroka bylo veřejnou záležitostí ověncenou řadou rituálů, jež měly napomoci člověku k vyrovnání se světem v oblasti světské i náboženské. V křesťanském modelu smrti měly rituály stabilní rámeček, který tvořilo zaopatření (poslední pomazání), požehnání, loučení a poslední pořízení. Pokud člověk zemřel bez zaopatření, bylo to pokládáno za nešťastné. Zaopatření se stalo totiž předpokladem k nabytí Boží milosti a spasení duše.³

¹ KRÁL, Pavel. *Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve 2. polovině 16. a první půli 17. století*. In: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha: Historický ústav, 2007. 301 s. ISBN 978-80-7286-106-4. s. 8.

² MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada, 2013. 394 s. ISBN 978-80-247-3698-3. s. 220.

³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3. s. 185.

Poslední pomazání bylo jednou z křesťanských svátostí, a tudíž bylo spjato se zpovědí. Zpověď poskytoval kněz, jenž dotyčného mazal na jednotlivých smyslech, modlil se za něj a udílel požehnání.⁴ Nebylo neobvyklé, že teprve v tomto momentě lidé uspořádávali svou pozůstalost. Umírající měl také urovnat všechny spory a dluhy a rozloučit se s blízkými. Někteří lidé nechávali sepisovat kšaft až ve své poslední hodině. Pokud měl člověk nějaké přání na smrtelné lóži, bylo nutné ho vyplnit. Stalo se také zvykem, že si lidé před smrtí určovali, kde a jakým způsobem chtějí být pohřbeni, šetřili na pohřeb a připravovali si oděv do rakve. K ulehčení skonu se využívalo i znalostí přírodní medicíny. Umírající pil různé bylinné odvary nebo se bylinami například durmanem či jalovcem okušoval.⁵ U lůžka téměř vždy hořela hromniční svíce. Místnost byla vykropena svčenenou vodou. Voda a oheň sloužily v katolickém prostředí k zahnání zlých sil, které umírajícího ohrožovaly, a měly mu ulehčit smrt.⁶

Při těchto i dalších úkonech šlo hlavně o duši zesnulého, která byla nositelkou kvality člověka. Lidé věřili, že po smrti duše vychází z těla ústy. Existovaly dva postupy „zacházení s duší“ po skonu člověka. Podle toho prvního se otevíralo okno ihned po skonu zemřelého a vzápětí se zavřelo, aby se duše nevrátila. V tomto případě lidé věřili, že se duše od těla odloučí ihned po smrti. V druhém případě lidé v okamžiku úmrtí okna a dveře pečlivě zavírali, aby zamezili předčasnému odchodu duše, věřili totiž, že se zdržuje určitý čas u těla. Podle lidové tradice se duše vydala buď na cestu do ráje, nebo na cestu do pekla či očistce. V očistci se měly hříšné duše očistit fyzickým utrpením. „*Od 17. století bylo pojetí očistce spjato s novým vnímáním smrti a novou péčí o zesnulé, kteří už nyní nebyli ponecháváni napospas neznámému osudu: prostřednictvím modliteb a sloužením mší bylo možné za jejich duše orodovat, aby mohly uniknout pekelnému strádání.*“⁷ Za přímlyvce trpících duší byla považována Panna Maria, jejíž kult vzrostl právě v době barokní.

Když člověk zemřel, samotní pozůstalí se museli přesvědčit o tom, zda je opravdu mrtev. Tato praxe byla běžná až do roku 1775, kdy bylo zákonem stanoveno povinné ohledání mrtvol a původně 48 hodinová lhůta mezi smrtí a pohřbem.⁸ Do tohoto roku byl tedy zesnulý pohřbíván hned v úmrtní den nebo v den následující. Není tak divu, že měli lidé velký strach z pohřbení zaživa. Poměrně časté byly také případy, kdy se zdánlivě

⁴ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 362.

⁵ Tamtéž, s. 189.

⁶ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století): dům a jeho lidé. Díl I.* Praha: Argo, 1999. 338 s. ISBN 80-7203-116-3. s. 225.

⁷ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 157.

⁸ Tamtéž, s. 204.

mrtvý probudil. Zemřelému byly ihned po skonu zatlačeny oči, a to kvůli pověře, že si jinak vyhlédne někoho dalšího, kdo ho bude následovat na onen svět. Hromniční svíce byla sfouknuta a místo ní se zapálilo „věčné“ světlo. Účastníci skonu odříkávali poslední modlitby. Právě v tuto chvíli předstupoval podle jejich představ zesnulý před soudcovskou stolicí Boží. O tom, že někdo zemřel, musela být informována celá obec. Předání informace probíhalo v této době ústní formou. Úmrtí oznamoval buď mužský člen rodiny, nebo muž pocházející z nižší sociální vrstvy. Ten byl za službu placen a nesměl se účastnit samotné pohřební slavnosti, profesionální předávání zpráv o smrti bylo totiž považováno za bezectnou činnost. Smrt pána domu byla dokonce oznamována i domácím zviřectvu.⁹

Dále museli pozůstalí zemřelého omýt a upravit do rakve. „*Vodu po omytí vylévali pod okap, k plotu, na místo, kde nikdo nechodil nebo kde nic nerostlo, a použitou nádobu rozbili.*“¹⁰ Kolem mrtvého a věcí, které se ho dotkly, se točila řada dalších pověr. Nebožtík ležel ve světnici na márách¹¹ do té doby, než truhlář zhotovil rakev. Tělo zesnulého nezůstalo ve světnici nikdy samo, střídaly se u něj návštěvy, které odříkávaly modlitby, utěšovaly pozůstalé či rozprávěly o nebožtíkově životě. Pokud byl nebožtík členem náboženského bratrstva, vedli modlitby u jeho lože spolubratři. Když byla rakev zhotovena, musela být vykropena svěcenou vodou.

Katolíkům se dávaly do rakve svaté obrázky, medailonky, modlitební knížky, křížky či růžence. Někteří lidé přidávali do rakve také věci, které by mohl nebožtík na onom světě potřebovat, nebo předměty, ke kterým měl zesnulý osobní vztah, např. hřeben, dýmku, váček s tabákem, kapesní nůž. „*Rozšíření rakví souviselo s křesťanským pohřbíváním do země a představou o potřebě zachovat tělesné pozůstatky zemřelého pro život v záhrobí. Panovníky, církevní hodnostáře a jiné privilegované osoby ukládali do sarkofágů, uzavřených rakví z trvanlivého materiálu (kámen, terakota, olovo, cín), zdobených kultovní symbolikou nebo podobiznou zemřelého.*“¹²

Roku 1784 však Josef II. vydal dvorský dekret, kterým zakázal pohřbívání lidí v rakvích. V každém kostele byly umístěny rakve vyklápěcí. V této vyklápěcí rakvi byl zesnulý, většinou zašitý do lněného pytle, nesen na hřbitov, kde byl z rakve „vyklopen“ do hrobu. Pokud bylo na hřbitov dopraveno více lidí společně, mohli být položeni do jednoho hrobu. Hroby musely být ihned zasypány a přikryty. Podle Josefa II. mělo pohřbení jen

⁹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století): dům a jeho lidé. Díl 1*, s. 227.

¹⁰ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 208.

¹¹ Pohřební nosítka (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. 7. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2005. 829 s. ISBN 80-7235-272-5. s. 450.)

¹² NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 222.

jeden účel, aby tělo co nejrychleji zetlelo. Toto nařízení budilo u lidí odpor, a tak byl hned následujícího roku vydán dekret, kterým se opět povolovalo rakve zakopávat.¹³

Teprve opuštěním domu začal samotný pohřební rituál, který se v této době také opíral o křesťanské myšlenky, nebyl však odpoután od nábožensko-magických rituálů. Z domu byl zesnulý donesen průvodem do kostela. Často nebyl nebožtík nesen v rakvi, ale na márách (někdy byl i pohřben pouze na márách).¹⁴ V kostele se konala mše. U chudších vrstev obyvatelstva se mše často z finančních důvodů nekonala. Průvod měl tradicí ustálenou podobu. První šel ministrant¹⁵ s křížem a za ním děti, jež měly symbolizovat naději. Dále kráčel muž a hudba. Teprve za těmito lidmi se nacházel kněz se zpěváky, nosiči rakve, rodina a příbuzní. Závěr průvodu tvořili ostatní účastníci pohřbu, dokonce i žebráci.¹⁶ Cestou nesměla být rakev postavena na zem. Po mši v kostele se průvod vydal na hřbitov.

Na hřbitově byla rakev s nebožtíkem, často za doprovodu hudby, spuštěna do hrobu, jenž byl také vysvěcený. V hrobu měl nebožtík ležet tak, aby měl obličej natočený k východu nebo k Jeruzalému, symbolicky tak očekával Kristův návrat.¹⁷ Mrtvý ležel nejčastěji na zádech a ruce měl spjaté nebo zkřížené na prsou. Bylo zvykem, že každý z pozůstalých hodil na spuštěnou rakev hrst hlíny. Tento akt zahájil kněz slovy: „Prach jsi a v prach se obrátíš.“ Výrok symbolizoval, že se má tělo prostřednictvím pohřbu navrátit do země, z níž vzešlo. Po tomto ceremoniálu byli účastníci pozváni do hostince, kde měla být uctěna památka zesnulého.

1. 2 Sociální postavení zemřelého

Sociální postavení zemřelého se nejvíce projevilo při zvonění, při výběru místa posledního odpočinku a v okázalosti pohřbu. Čím lepší měl člověk postavení, tím déle mu zvoník zvonil. Zvonění mělo ochranný význam a řadilo se mezi nejnákladnější položky pohřbu.

¹³ KUNC, F. J. *Od počátku až do skonání světa*. 7. vyd. Praha: Spolek Pieta, 1938. 247 s. s. 52.

¹⁴ KRÁLÍKOVÁ, Michaela - MALINA, Jaroslav, ed. *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. 35, *Pohřební ritus 16. - 18. století na území střední Evropy: (antropologicko-archeologická studie)*. Brno: Nadace Universitas, 2007. 209 s. ISBN 978-80-7204-566-2. s. 24.

¹⁵ Muž či chlapec přísluhující katolickému knězi při bohoslužbách (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 468.)

¹⁶ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 229.

¹⁷ DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: Volvox Globator, 2007. 186 s. ISBN 978-80-7207-628-4. s. 60.

Sebevrahům a oběšencům se nezvonilo.¹⁸ Jak již bylo řečeno, každý člověk si na pohřeb šetřil. Pokud se jednalo o člověka nemajetného, musela mu vypravit pohřeb obec.

U výběru místa posledního odpočinku platilo jednoduché pravidlo. Čím blíže byl hrob u chrámu či kostela, tím větší měl nebožtík přímluvu u Boha. Není tak divu, že se zámožní privilegovaní lidé a církevní hodnostáři nechávali pohřbívat za nemalé poplatky v samotném chrámu nebo alespoň při vnějších zdech kostelů. Nejžádanější místa odpočinku byla v kněžišti¹⁹ vedle oltáře, protože se zde sloužily mše.²⁰ Hroby méně majetných byly rozmístěny na kostelním dvoře, ale i v tomto rozmístění lze vysledovat společenskou hierarchii.

Pro sebevrahy, lidi jiného než křesťanského vyznání, nepokřtěné a mrtvě narozené děti, nalezené a neznámé osoby obvykle nebylo v posvěcené půdě hřbitova místo, byli tedy pohřbeni na polích, v lesích či na zahradách. Sebevrazi byli zakopáni bez církevních obřadů.²¹ Teprve po vydání tolerančního patentu v roce 1781 mohli být pohřbíváni příslušníci reformovaných a luterských církví na katolických hřbitovech.²² Evangelíci však projevovali velký odpor, a tak byl roku 1782 vydán dvorní dekret, který evangelíkům povoloval zřizovat jejich hřbitovy, ale na vlastní náklady.²³

Příslušníci vyššího stavu usilovali o dosažení ideální smrti více než poddaní. Šlechtické pohřebí rituály mohly trvat několik týdnů až měsíců. Právě v pohřbech šlechticů se naplno projevila barokní pompéznost až teatrálnost. Jednoduché pohřební artefakty šlechta vystřídala za nákladné. Dále se její postavení projevilo v materiálu rakve a v její výzdobě či v oděvu zesnulého. Pohřby mužů byly mnohem honosnější než pohřby žen a byly také vnímány mnohem intenzivněji. Doba mezi úmrtím a pohřbem muže mohla trvat až několik měsíců, ale u žen šlo jen o pár dnů maximálně týdnů. Důvodem byla hlavně časová náročnost příprav. Pohřeb šlechtice zastávajícího politické funkce ve správě

¹⁸ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 206.

¹⁹ Kněžiště, též presbytář, tj. prostranství při hlavním oltáři pro duchovenstvo a ministranty, mírně zvýšené a často oddělené zábradlím (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 578.)

²⁰ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. 358 s. ISBN 80-7203-286-0. s. 102.

²¹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 272.

²² VESELÝ, Zdeněk, ed. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 2. vyd. Praha: Epocha, 2003. 495 s. ISBN 80-86328-26-0. s. 183.

²³ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 275.

země byl veřejnou slavností a musel být tedy reprezentativní.²⁴ Malé děti byly pohřbívány bez větších slavností.²⁵

Mnohdy bylo tělo šlechtice před vystavením upraveno. Byly z něj vyjmuty vnitřní orgány. Ty byly okamžitě pohřbeny. Pouze srdce bylo uloženo do ochranné schránky tzv. kanopy. Kanopa mohla být pohřbena spolu s rakví nebo někde jinde. Tělo bylo po tomto zákroku vyplněno látkami a vonnými bylinami a takto vystaveno v kostele či kapli až do doby samotného pohřbu, kdy bylo uloženo do rodinné hrobky.²⁶ Po pohřbu samozřejmě následovala několikadenní hostina. Marie Terezie chtěla učinit přítrž tomuto nepřiměřeně okázalému chování, roku 1747 zakázala prodlužovat pohřební obřady na tři dny, rozvěšovat v kostele smuteční výzdobu a stavět katafalky.²⁷ Obzvláště přísně měl být dodržován zákaz sloužit mše v domě zemřelých.²⁸

1. 3 Náboženská bratrstva

V této době bylo také moderní zakládání bratrstev (konfraternit). Bratrstva byla sdružení věřících, především laiků, pod vedením kněze. Zaměřovala se na nějaký katolický kult (mariánský, Kristův či určitého světce) a sdružovala lidi všech společenských vrstev.²⁹ Lidé, kteří do bratrstva vstoupili, chápali členství jako důležitý předpoklad k tomu, aby byli spaseni, navíc členství znamenalo určitou společenskou prestiž a jistotu lepšího pohřbu.

Bratrstva propojovala společenský život s náboženským prožitkem. Členové se účastnili pravidelných náboženských slavností, ale i jednorázových akcí (vítání při vjezdech panovníků, jednorázová procesí, zakládací slavnosti).³⁰ Bratrstva ale také rozvíjela individuální náboženský život jejich členů (pravidelné modlitby během dne, zpytování svědomí) a učila je dobrým mravům. Důležité však je, že bratrstva doby baroka aktivně zasahovala do tematiky smrti a to ve třech oblastech. Za prvé měla připravit na smrt umírající členy, za druhé ukládala těla zesnulých do hrobu a podílela se na barokní

²⁴ LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. 198 s. ISBN 80-246-0375-6. s. 121.

²⁵ KRÁLÍKOVÁ, Michaela - MALINA, Jaroslav, ed. *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. 35, Pohřební ritus 16. - 18. století na území střední Evropy: (antropologicko-archeologická studie), s. 31.

²⁶ Tamtéž, s. 32.

²⁷ Vyvýšené pódium, podstavec na vystavení rakve (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 351.)

²⁸ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 241.

²⁹ MIKULEC, Jiří. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 154 s. ISBN 80-7106-422-X. s. 5.

³⁰ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, s. 168.

pohřební nádheře a v neposlední řadě měla pomoci duším zemřelých členů v jejich posmrtném údělu, především v očistcových trápeních.³¹

Vedle náboženských bratrstev působily v barokních Čechách i literátské kůry (literátská sdružení, bratrstva chrámových zpěváků). Úkolem těchto sdružení bylo zpívat v kostele, ale působnost těchto kůrů se stále rozrůstala. Mimo jiné pořádaly honosné pohřby.³² Některé literátské kůry se postupně přetvořily v bratrstva a od běžných bratrstev se pak odlišovaly jen zpěvem. Takový kůr začal vykonávat pravidelné pobožnosti, procesí a poutě. Pro oficiální přeměnu kůru v bratrstvo bylo potřeba získat papežské odpustkové privilegium. To umožnilo získávat odpustky, a tak naplnit jednu z nejvýznamnějších funkcí barokních bratrstev: přípravu duší členů na posmrtný život.³³ Náboženská bratrstva byla zrušena za vlády Josefa II., po celou dobu působení byla pod dohledem katolické církve.

³¹ MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*, s. 251.

³² MIKULEC, Jiří. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, s. 13.

³³ Tamtéž, s. 15.

2 Praxe barokního pohřebního ritu Manětíně

2.1 Historie Manětína ve zkoumaném období

Manětín (také Mantiná, Manetín) je město ležící v údolí Manětínského potoka na úpatí Chlumské hory ve vzdálenosti 29 km severozápadně od Plzně. Město je proslulé především svou barokní architekturou. Manětín patřil od roku 1617 pánům z Roupova, ti o něj však přišli pobělohorskými konfiskacemi v roce 1622. Následně ho zakoupila Estera Mitrovská z Nemyšle, rozená Lažanská z Bukové, společně se svým manželem Jiřím mladším Mitrovským z Nemyšle. Ten byl jako horlivý katolík ustanoven komisařem při reformační komisi a násilím obracel své poddané na katolickou víru. Jeho snaha se setkala s odporem manětínských obyvatel. Měšťané se po odvolání svého faráře a dosazení jezuity J. Nerovia roku 1625 vzbouřili a oblehli zámek. Teprve narychlo přivolané vojsko z Plzně Mitrovského osvobodilo.

I během třicetileté války Manětín zažíval rušné období. Roku 1631 se do města vrátil, spolu se saským vojskem, bývalý majitel Jan Roupovský, jenž bouřil manětínské poddané, protože se chtěl znovu ujmout správy svého statku. V roce 1632 byli ale Sasové vypuzeni a panství se opět dostalo do rukou Estery Mitrovské, která na smrtelné lóži roku 1639 odkázala panství svému bratru Ferdinandu Rudolfovi Lažanskému z Bukové.³⁴

Ferdinand Rudolf zůstal během českého stavovského povstání i po něm věrný Ferdinandovi II., za to byl roku 1630 povýšen do stavu říšských pánů a o devět let později do stavu říšských hrabat.³⁵ Dokázal využít svého postavení a nahromadit při konfiskacích značný majetek.³⁶ S Markétou Vratislavovou z Mitrovic měl tři syny (Rudolfa Jiřího, Františka Adama a Karla Maxmiliána), kteří si po jeho smrti roku 1657 měli rozdělit jeho majetek. Třicetiletou válkou poničený Manětín získal Karel Maxmilián. Jeho první manželka Marie Maxmiliána ze Šternberka zemřela v roce 1665 po porodu. S druhou ženou Annou Alžbětou ze Spantkova měl Karel Maxmilián dětí více. Karel Maxmilián zastával od roku 1667 různé důležité úřady a na sklonku života se stal císařským tajným radou a komořím, nejvyšším lenním sudím a místodržícím v Království českém.

³⁴ *Oficiální stránky Města Manětín* [online]. c2011, poslední revize 5. 11. 2014 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z [www: < http://www.manetin.cz/mesto/historie/ >](http://www.manetin.cz/mesto/historie/).

³⁵ MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Praha: Argo, 2008. 668 s. ISBN 978-80-257-0027-3. s. 538.

³⁶ HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty 1: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. Praha: Akropolis, 1992. 197 s. ISBN 80-901020-3-4. s. 87.

Po jeho smrti roku 1695 spravoval Manětín Václav Josef Lažanský³⁷ s manželkou Marií Gabrielou Černínovou z Chudenic.³⁸ Roku 1711 prodal Václav Josef manětínské panství manželce.³⁹ Dalším významným datem v dějinách Manětína je 22. září 1712. V tento den zde vypukl obrovský požár, který zničil téměř celý střed města. Ze založení požáru byli obviněni židé. Marie Gabriela Lažanská židy vypověděla z města a ve své závěti zdůraznila, že je žádný držitel Manětína nesmí ve městě trpět.⁴⁰ Je také známo, že se za vlády Marie Gabriely valně zhoršilo postavení městských i venkovských poddaných. Trvalo čtyřicet let, než v plném rozsahu obnovila městská privilegia.

Díky této zkáze došlo k přestavbě města v barokním duchu. O přestavbu se zasloužil hrabě Václav Josef Lažanský, ale hlavně jeho manželka Marie Gabriela. Přestavba se týkala hlavně zámku, kostela sv. Jana Křtitele a náměstí. Autorem přestavby byl Tomáš Haffenecker, realizační práce měl na starosti Jan Jiří Hess.⁴¹ Marie Gabriela byla velkou mecenáškou umění a snažila se z města vytvořit sídlo dvorské kultury. Roku 1715 Václav Josef Lažanský umírá.

Marie Gabriela Lažanská spravovala panství sama a po ní její syn Maxmilián Václav s chotí Terezií z Lisova. I v jeho době byl Manětín centrem umělců. V roce 1776 postoupil Manětín své manželce a přesídlil do Rabštejna, kde o deset let později zemřel. Po něm přebral panství syn Prokop. V době jeho panování byla otevřena továrna na sukno, ve které pracovalo více než 40 tkalcovských stavů. Továrnu vedl baron a spolujitel Matouš Godart. Manufaktura skvěle fungovala a vyvážela sukno až do Turecka.⁴²

2. 2 Popisy kostelů a k nim přilehlých hřbitovů

Město Manětín se může pochlubit dvěma kostely. První z nich, kostel sv. Jana Křtitele⁴³, se nachází přímo na náměstí, druhý, kostel sv. Barbory⁴⁴, stojí v údolí Manětínského potoka na východním okraji města. Neměli bychom nechat bez povšimnutí, že jsou oba kostely

³⁷ Viz Příloha č. 1.

³⁸ Viz Příloha č. 2.

³⁹ EBEL, Martin. Prameny k dějinám manětínského zámku. In: *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn: sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15. - 17. května 1996*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1997. 129 s. ISBN 80-238-2265-9. s. 14.

⁴⁰ KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu kralovického: soudní okres manětínský. Díl 2*. Kralovice: Kralovický okres, 1930. 217 s. s. 18.

⁴¹ MATUŠKOVÁ, Martina. *Město Manětín a jeho části*. Manětín: Město Manětín, 2012. 81 s. ISBN 978-80-260-2881-9. s. 17.

⁴² Tamtéž, s. 8.

⁴³ Viz Příloha č. 3.

⁴⁴ Viz Příloha č. 4.

zasvěceny zvláštním patronům, kteří jsou spojováni s významnými situacemi v lidském životě, vstupem do života a jeho koncem.

V době baroka k oběma kostelům přiléhaly hřbitovy. Původní hřbitov byl ten, jenž patřil k děkanskému kostelu sv. Jana Křtitele. Z počátku byl velmi úzký a nebyl zde dostatek místa pro všechny manětínské obyvatele. Podle Wonky sem byli pochováváni jen ti, kteří zde měli „starobylá místa“. Po požáru v roce 1712 byl hřbitov rozšířen a u jeho zdi byla postavena nová škola o dvou místnostech (jedna místnost na výuku, druhá pro kantora). Vedle kostela se také nacházela fara. Na hřbitově pod školou stála tzv. kaplička mrtvých. V té se sloužily mše při pohřbech a dušičkách. Vedle kapličky se nacházelo místo pro skládání umrlčích kostí.⁴⁵

Tento hřbitov byl však zrušen za vlády Josefa II. roku 1785. Poslední pohřby zde byly vykonány roku 1784. Děkan pochoval manželku zahradníka Krupičky a kaplan dítě koláře Kratochvíleho.⁴⁶ Hřbitov byl pak upraven částečně v nádvoří a částečně v zahradu. Hřbitov u kostela sv. Barbory byl do roku 1785 místem odpočinku pro venkovské obyvatelstvo a následně se stal hřbitovem hlavním.

2. 2. 1 Kostel sv. Jana Křtitele

Existence kostela sv. Jana Křtitele je doložena k roku 1182.⁴⁷ Během již zmiňovaného požáru roku 1712 byl kostel úplně zničen. V letech 1712 – 1717 ho nechal Václav Josef Lažanský od základů nově postavit. Stavbu vedl tyrolský stavitel Jan Jiří Hess podle projektu Tomáše Haffeneckera. Z původního gotického kostela se zachovalo obvodové zdivo kněžiště s věží. Kostel má obdélnou loď s plochým stropem, k lodi je připojeno poměrně hluboké kněžiště.

K severnímu boku kostela přiléhá hranolová věž, která je opatřena hodinami a zakončena vysokou cibulovitou bání. Předsíň je připojena k západnímu průčelí stavby. 24. června 1717 na svátek sv. Jana Křtitele byl dokončený chrám vysvěcen pražským světícím biskupem Danielem Josefem Mayerem.⁴⁸ Ve druhé polovině prvního desetiletí 18. století se na vnitřní výzdobě kostela podílel slavný malíř Petr Brandl, kterého do

⁴⁵ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o fare manětínské I.* s. 16.

⁴⁶ MATUŠKOVÁ, Martina. *Město Manětín a jeho části*, s. 13.

⁴⁷ KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu kralovického: soudní okres manětínský. Díl 2*, s. 19.

⁴⁸ MATUŠKOVÁ, Martina. *Město Manětín a jeho části*, s. 19.

Manětína pozvala Marie Gabriela Lažanská. Hlavní oltář zdobí jedno z jeho nejlepších děl - obraz Křest Krista v řece Jordán.⁴⁹

2. 2. 2 Kostel sv. Barbory

Druhý kostel je poprvé zmiňován v zápise nejstarší městské manětínské knihy z roku 1412, v té době se ale jednalo pouze o dřevěný poutní kostel. Ten byl zpustošen za třicetileté války a na konci 17. století nechal na jeho místě Václav Josef Lažanský vystavět nový raně barokní kostel. Za autora projektu kostela sv. Barbory je považován francouzský architekt Jean Baptista Mathey. Tento kostel vysvětil v roce 1697 opat plaského cisterciáckého kláštera Ondřej Trojer.⁵⁰ Místo se opět stalo cílem mnohých barokních poutí.

Na vnitřní výzdobě kostela se také podílel Petr Brandl, zdejší děkan a amatérský malíř Jan Händl, sochař Jan Brokof či Josef Herscher.⁵¹ V kostele nechyběly ani varhany z dílny malostranského varhanáře Leopolda Spiegla zhotovené roku 1721.⁵² Zajímavé je, že se uvnitř kostela pod věží nachází hluboká studna.⁵³ Roku 1741 do ní spadla Anežka Petrlíková z Vladměřic, ale byla v pořádku vytažena.⁵⁴

V letech 1724 – 1728 byla osazena cesta z města ke kostelu sv. Barbory čtrnácti sochami světců v nadživotní velikosti. Tyto sochy jsou dílem sochaře Josefa Herschera. Cesta je nazývána Vysokou cestou. Na jejím začátku je umístěna socha sv. Josefa s Ježíškem a na hřbitově vítá návštěvníky sv. Barbora.⁵⁵ Ta je nejen patronkou horníků, ale i ochránkyní před náhlou smrtí a patronkou smrti dobré.⁵⁶ Světice drží v pozdvižené pravé ruce kalich, u její pravé nohy se nachází tradiční atribut věže a pravá ruka svírá palmu mučednictví.⁵⁷

Vedle kostela sv. Barbory stojí hřbitovní kaple sv. Josefa, jež byla postavena roku 1612 na náklady měšťana Matouše Nosa. Původně se jednalo o kapli sv. Matouše. Matouš Nos totiž společně se svou manželkou Markétou daroval kapli pole, z jehož výnosu se měla sloužit mše s kázáním v den sv. Matouše. Během třicetileté války došlo k poničení

⁴⁹ Viz Přílohy č. 5-6.

⁵⁰ MATUŠKOVÁ, Martina. *Město Manětín a jeho části*, s. 19.

⁵¹ Viz Příloha č. 7.

⁵² BUKAČOVÁ, Irena. *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*. [Beroun]: Pro Muzeum a galerii severního Plzeňska vydalo Nakladatelství MH, 2010. 56 s. ISBN 978-80-86720-51-7. s. 16.

⁵³ Viz Příloha č. 8.

⁵⁴ KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu kralovického: soudní okres manětínský. Díl 2*, s. 21.

⁵⁵ Viz Příloha č. 9.

⁵⁶ MATUŠKOVÁ, Martina. *Město Manětín a jeho části*, s. 21-22.

⁵⁷ BUKAČOVÁ, Irena - FÁK, Jiří. *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*. 2. vyd. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska pro Manětínsko-nečtinský mikroregion, 2008. 211 s. ISBN 978-80-87185-02-5. s. 88.

kaple a odcizení darovaného pole. Po válce se obec dohodla s farářem, že bude platit 35 krejcarů za mši a kaple byla opravena a zasvěcena sv. Josefu, který je mimo jiné patronem umírajících a hrobníků. Uvnitř kaple se nachází hrobka se čtyřmi náhrobními kameny. Ta však byla využívána až po roce 1800.⁵⁸

2.3 Faráři a děkani

Faráři, kteří sídlili v Manětíně, museli spravovat poměrně rozlehlou farnost. Z inventáře zřízeného v roce 1713 víme, že se farář musel starat o farní kostel sv. Jana Křtitele v Manětíně, Manětín, Doubravici, Vladměřice, Lipí, Radějov. Dále farnost zahrnovala kostel sv. Jiří v Lukové s osadami: Luková, Zhořec, Domařín, Zbraslav a Újezd. Do farnosti patřil i kostel sv. Jana Křtitele v Tysu s osadami Hvozdem a Špankovem. František Wonka vyslovuje domněnku, že kněz musel používat koně, aby vše stihl objet.⁵⁹

Po třicetileté válce zůstala farnost dlouho bez faráře, pokud se nějaký objevil, tak jen na krátkou dobu. Od roku 1687 do roku 1689 je doloženo působení faráře Josefa Winklera, významný je však až jeho nástupce Aleš Plešner.⁶⁰ Ten v Manětíně působil od 13. června 1689 a je označován za prvního manětínského historiografa. Farář Plešner se proslavil hlavně svým dílem *Kronika kůru literátského*. Kronika je psána česky, latinsky a německy, v duchu barokního trilingvismu, a tvoří předmluvu k regulím manětínského literátského kůru.⁶¹ Plešner pocházel ze Staré Boleslavi a do Manětína byl pozván od Karla Maxmiliána hraběte Lažanského.⁶² V době jeho příchodu musel být Manětín ještě značně poničen. Ale farní budova byla vystavena těsně předtím. Během Plešnerova působení zemřel Karel Maxmilián Lažanský, Manětín zachvátil velký požár, mladý hrabě Václav si přivedl do Manětína choť Marii Gabrielu. V roce 1715 zemřel jeho přítel hrabě Václav, se kterým se v létě roku 1700 vydal na zbožnou pouť po cizích zemích. Nešťastná událost se stala důvodem k obnovení literátského kůru. Farář také z části zapisoval do matrik. Psal česky a po jeho smrti čeština z matrik na 150 let vymizela. Plešner zastával svou funkci až

⁵⁸ KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu kralovického: soudní okres manětínský. Díl 2*, s. 22.

⁵⁹ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o faře manětínské I.* s. 3.

⁶⁰ Viz Příloha č. 10.

⁶¹ BUKAČOVÁ, Irena. *Manětínská kapitola v díle Petra Brandla: nově restaurovaná díla barokního umění ze západních Čech: obrazy dvojí smrti - Zavraždění sv. Václava a Smrt sv. Isidora (...obrazy od vznešeného v tyto časy malíře pražského Petra Brandla, umělo a vzácnou rukou zhotoveny...)*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2008. 23 s. ISBN 978-80-87185-01-8. s. 14.

⁶² SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o faře manětínské I.* s. 1.

do 6. srpna 1721, kdy zemřel. Je pohřben v kostele sv. Jana Křtitele pod kazatelnou, jak si přál.⁶³

František Händl byl dalším farářem a také prvním děkanem v Manětíně. Působil zde od 26. srpna 1721. Když do Manětína přišel, bylo mu 31 let a měl vystudovaná práva.⁶⁴ V době jeho působení probíhaly války s Turky. Byla to také doba, kdy se v Manětíně zvyšoval počet německého obyvatelstva. Händel je známý svou zálibou v malování, dokonce se podílel na výzdobě kostela sv. Barbory. Zemřel 8. března 1751 a pochován byl do krypty, kterou si nechal udělat v předsínce před hlavním vchodem do děkanského kostela sv. Jana Křtitele. Wonka o hrobce píše, že jde o prostý vyzděný hrob pro jednu rakev. Hrobka je již značně poničená, disky na zvedání náhrobního kamene jsou zrezavělé a ztracené. Dokonce do hrobu tekla voda a bláto.⁶⁵

Dalším děkanem se 13. března 1751 stal Jan Antonín Faulstig. Ten působil do Händlovy smrti jako zámecký kaplan v Manětíně. Faulstig pocházel z Německa. Roku 1763 se stal prvním vikářem sídlícím v Manětíně. Byl vikářem vikariátu toužimského.⁶⁶ Velkou událostí se v době jeho působení stal pohřeb Marie Gabriely 21. července 1758. Jan Antonín Faulstig zemřel 2. ledna 1775.

Nástupcem Jana Antonína Faulstiga byl Jan Michal Paschberger. Ten také působil v Manětíně již dříve jako kaplan. Hned po nástupu využívá svých zkušeností a domáhá se přestavby fary a školy.⁶⁷ V jeho době umírá hrabě Maxilián Václav a nedlouho po něm i jeho manželka Terezie. Po nich spravuje panství jejich syn Prokop. Paschberger zemřel 4. prosince 1792. Byl pochován na hřbitov ke kostelu sv. Barbory jeho nástupcem Zornem (již nebylo povoleno pochovávat zesnulé do kostelů).⁶⁸

2. 4 Pohřby a zajímavosti s nimi spojené

2. 4. 1 Zaopatření a cena pohřbu

V úvodní části práce jsem se věnovala tomu, jak vypadala a jakými rituály byla vyplněna doba od umírání až k samotnému pohřbu. I v křesťanském barokním Manětíně měly rituály

⁶³ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínské I.* s. 21-22.

⁶⁴ Tamtéž, s. 24.

⁶⁵ Tamtéž, s. 38.

⁶⁶ Tamtéž, s. 39.

⁶⁷ Tamtéž, s. 46.

⁶⁸ Tamtéž, s. 56.

stabilní rámec, který byl tvořen zaopatřením, požehnáním, loučením a posledním pořízením. Máme dokonce doklad o tom, jak to vypadalo, když šel farář Plešner zaopatřovat: „Oznámili to do špitálu a ihned se dostavili čtyři špitálníci do kostela. Dva ponosou nová nebesa červená, květinami osázená na pozlacených tyčích, druzí dva vezmou fakule⁶⁹ a malé zvonečky. Pan farář zakryje Nejsvětější krásným velem přes pět loket dlouhým s třepením zlatým přes čtvrt lokte; -zlatým- které třepení darovala sama císařovna paní hraběnce do šestinedělí. – Zvonečky cinkají, lidé klekají a vyprovázení pak Spasitele k nemocnému. Špitálníci zůstanou až do skončení posvátného úkonu. Tak je k tomu váže povinnost z nadace učiněné 15. prosince 1702 hrabětem Václavem. Z výnosu téže nadace slouží se pak v oktávu Božího Těla ve špitální kapliče mše svatá.“⁷⁰

Od doby panování Václava Josefa Lažanského existoval v Manětíně v blízkosti kostela sv. Barbory špitál.⁷¹ Jednalo se o špitál pro šest, později pro osm chudých, který mimo jiné finančně podporoval bratr Václava Josefa Adam. Špitálníci měli za povinnost doprovázet kněze se svátostí k umírajícím lidem.⁷²

Z Knihy o faře manětínské se dále můžeme dozvědět, kolik stál pohřeb v době působení manětínského děkana Faulstiga. Pokud lidé platili desátek (od r. 1769 tzv. fortificatorium na postavení pevností proti Turkům) vyšel je pohřeb na 3 krejcarů. V opačném případě museli zaplatit 1 zlatý. Tichá mše svatá stála 30 krejcarů, zpívaná mše byla dražší, vyšla na 1 zlatý a 10 krejcarů. Následovaly další položky: cesta na vesnici a doprovod k pohřbu 1 zlatý, světlo k průvodu 15 krejcarů. Pokud někdo chtěl vystrojit pohřeb přepychový, tzn. více duchovních nebo více mší svatých, platil zvlášť až deset zlatých. Faulstig po zhotovení tohoto výčtu podotkl, že mu hodně lidí dluží.⁷³

2. 4. 2 Hrobky

I v Manětíně si lidé přáli být pohřbeni co možná nejbliže kostelu nebo přímo v něm, aby získali co největší přímluvu u Boha. Na toto privilegium měli i zde nárok pouze duchovní, členové šlechtického rodu Lažanských či zámožní občané. Manětínským farářům

⁶⁹ Pochodně (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 177.)

⁷⁰ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínské I.* s. 20.

⁷¹ Chudobinec (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 736.)

⁷² JIRSA, Václav. Vrchnostenský špitál v Manětíně. In: *Vlastivědný sborník čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*. Mariánská Týnice, M&G, roč. 23, 2013, č. 1. 27 s. ISSN 801-0032. s. 17.

⁷³ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínské I.* s. 44.

a děkanům se zde již věnovat nebudu, jelikož místa jejich posledního odpočinku jsou uvedena v podkapitole Faráři a děkani.

Prvním zajímavým šlechticem z hlediska pohřbu je hrabě Václav Josef Lažanský,⁷⁴ který zesnul 2. března 1715 ve věku 41 let na zámku v Chříči. Tělo zesnulého bylo nabalzamováno a uloženo do hrobky Lažanských v klášterním kostele v Praze na Strahově. Srdce však bylo převezeno v plechové truhličce do Manětína. Farář Plešner vložil tuto truhličku do další dřevěné truhličky, kterou zapečetil. V Knize o faře manětínské je uvedeno, že byla schránka uložena v zákristii⁷⁵ po pravé straně.⁷⁶ V matrice zemřelých je však zapsáno, že se schránka nachází v zákristii po levé straně blíže ke dveřím.⁷⁷ Dále se dozvídáme, že toto místo uložení bylo jen dočasné, jelikož si choť hraběte Václava přála, aby bylo vloženo do její rakve. Nestalo se tak a František Wonka se domnívá, že je uloženo v prostém cínovém džbánu ve hřbitovní kapli sv. Josefa.⁷⁸ Vnitřní orgány hraběte jsou pohřbeny v kostele v Chříči před oltářem.⁷⁹

Můžeme se domnívat, že se hrabě Václav Josef nechal pohřbít tímto způsobem (na třech místech) po vzoru svého tchána Tomáše Zacheuse Černína z Chudenic, který zemřel 14. února 1700. Srdce Tomáše Zacheuse je uloženo v klášterním kostele ve Lnářích a z epitafu, který zakrývá místo jeho uložení, se lze dočíst, že si přál, aby byly jeho pozůstatky rozděleny na tři části. Své vnitřnosti svěřil sv. Augustinovi ve vídeňském dvorském kostele, tělo mělo spočinout pod ochranou sv. Zikmunda na Pražském hradě a srdce v kostele, který na vlastní náklad založil na svém panství.

Níže zmínění šlechticové byli pohřbeni do krypty v kostele sv. Jana Křtitele. Krypta byla otevřena a fotograficky zdokumentována roku 1972. Podle výpovědi pamětníka (v té

⁷⁴ Václav Josef Lažanský se narodil 9. dubna 1673 v Praze. Byl synem Karla Maxmiliána Lažanského a Anny Alžběty ze Spantkova. Jméno Václavova otce je spojováno s osobou jezuitu Bohuslava Balbína, který byl jeho učitelem, a věnoval mu spis Rukověť humanitních disciplín. V roce 1695 zdědil Václav manětínské panství. Hrabě Václav rád cestoval, spolu se svým komorníkem Drtinou navštívil Itálii, Francii i Švédsko. Víme také o jeho pouti do Říma, kterou vykonal společně s Alešem Plešnerem. 30. 6. 1707 si vzal ve Vídni Marii Gabrielu Černínovou z Chudenic, které o několik let později prodal celé manětínské panství. Sám si koupil panství chříčské, kde ho v roce 1715 zastihla smrt. S Marií Gabrielou měl čtyři děti (Maxmiliána Václava, Karla Josefa, Marii Annu a Marii Josefu). (SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knih o faře manětínské I.* s. 9 – 11.; *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 15. díl. Krajčij – Ligustrum.* Praha: J. Otto, 1900. 1066 s. s. 750.)

⁷⁵ Vedlejší chrámová místnost, v níž se uchovávají bohoslužebné předměty a v níž se kněz a příslušující (ministranti) oblékají do bohoslužebných rouch (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 651.)

⁷⁶ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knih o faře manětínské I.* s. 18.

⁷⁷ SOA Plzeň, Sbírk matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 110.

⁷⁸ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knih o faře manětínské I.* s. 18.

⁷⁹ SOA Plzeň, Sbírk matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Kožlany (1703-1722), sv. 03. fol. 461.

době dokumentaristy) Jiřího Pecha vypadala hrobka takto: „*Krypta samotná (pokud si vzpomínám) byla obdélníkového půdorysu o rozměrech cca 5x7 metrů, vstup byl do kratší strany. Krycí deska zakrývá vstup po zmíněných 11 schodech (to si stále pamatuju) a je umístěna před zvýšeným stupněm k oltáři – krypta je tedy vlastně pod kostelním oltářem. Kratší stěny jsou kamenné a jinak je klenba celá cihelná, až k podlaze. Byly tam nějaké větrací průduchy, ale už si nejsem jistý, kde.*“⁸⁰ Z Pamětní knihy maněťtínského děkanství pak můžeme doplnit následující informace. Vchod do hrobky je uzavřen hladkou pískovcovou deskou, ta má na sobě čtyři rukojeti na uchycení řetězu. V hrobce je sucho a uvnitř je větrací otvor, který vede ke spojovací zámecké chodbě.

Uvnitř hrobky se nachází pět rakví. Na levé straně hrobky jsou umístěny dvě značně rozpadlé, v nichž se nachází více lidských kostí a lebek bez označení. Pravděpodobně se jedná o pozůstatky z více rakví, které byly při dřívějším úklidu hrobky (před několika staletími) seskládány do dřevěných truhel zachovalejších či nově pořízených. Při pravé straně místnosti stojí na podstavcích dvě prosté dřevěné rakve, jejichž víko je ozdobeno křížem s ukřížovaným Ježíšem. Postranní desky rakví jsou již zborcené, ale čelní desky jsou opatřeny štítky s německými nápisy. Z těch se můžeme dočíst, že rakev blíže ke stěně patří Maxmiliánu Lažanskému a druhá patří jeho matce Marii Gabriele. Hrobce dominuje kovová, bohatě zdobená rakev uprostřed. Rakev je však novějšího data. Patří hraběnce Terezii Kerksenbrockové, rozené Lažanské, která byla smrtelně zraněna výstřelem při honu u Nekmíře roku 1884.⁸¹

Hned po svém otci Václavu Josefovi umírá 6. listopadu 1756 Karel Josef Lažanský. Zesnul v Merklíně na zámku, ale přál si, aby byl pohřben v Maněťtíně. Tělo bylo uloženo do krypty v děkanském kostele děkanem Händelem 7. listopadu v pozdních nočních hodinách.⁸² Následuje úmrtí Václavovy choti Marie Gabriely. Ta se nechala dne 17. července 1758 zaopatřit (zaopatření provedl děkan Faulstig) a dne 21. července 1758 v ranních hodinách zesnula. O dva dny později byla pochována do krypty před hlavním oltářem děkanského kostela.⁸³

Nástupcem Marie Gabriely se stává Maxmilián Václav, jehož syn Václav tragicky zemřel v roce 1770. Tento hrabě při projížděce po Struhařských polích spadl z koně

⁸⁰ Rozhovor autorky bakalářské práce Zuzany Martínkové s pamětníkem Jiřím Pechem narozeným 30. 1. 1954, bytem Kyjevská č. p. 70 v Plzni, dne 25. 1. 2015.

⁸¹ SOkA Plzeň-sever. *Pamětní kniha maněťtínského děkanství 1836-2000* (fotokopie), č. př. 11198. fol. 632.

⁸² SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o faře maněťtínské I.* s. 37.

⁸³ Tamtéž, s. 44.

a způsobil si těžké zranění kapesním nožem. Jeho tělo je také uloženo v Manětíně.⁸⁴ Hrabě Maxmilián Václav Lažanský zesnul 28. listopadu 1776.⁸⁵ Skonal na Struhaři, ale tělo bylo převezeno do Manětína, kde bylo uloženo do hrobky v děkanském kostele hned vedle těla jeho matky. Tento úkon provedl děkan Paschberger.⁸⁶

Až do roku 1803 byli Lažanští ukládáni do již zmíněné hrobky v kostele svatého Jana Křtitele. Teprve v tomto roce bylo uloženo první tělo do hraběcí hrobky na svatobarborském hřbitově, jež se nacházela pod kostelíkem sv. Josefa. Můžeme si všimnout toho, že šlechtické pohřební rituály netrvaly v Manětíně nijak dlouho. Většinou byl zesnulý pohřben hned následující den. Delší dobu mezi úmrtím a pohřbem bychom mohli vysledovat pouze u Václava Josefa Lažanského, jehož pohřeb se však konal v Praze.

Zajímavostí však je, že do hraběcí krypty v děkanském kostele sv. Jana Křtitele bylo uloženo také tělo manětínského zámeckého knihovníka Václava Kamerschmida a to dne 5. června 1744. Je známo, že se zámecké úřednictvo v Manětíně těšilo vzácné přízni své vrchnosti.⁸⁷ Přímo v kostele sv. Jana Křtitele byl také pohřben roku 1725 lékař Tichý.⁸⁸

2. 4. 3 Nekatolíci a popravení

Jak již bylo řečeno, Manětín byl převážně katolickým městem, ale zajisté zde žili nebo čas od času pobývali i lidé jiného vyznání. Kniha o faře manětínském nám potvrzuje, že i v tomto městě nebyli nekatolíci pohřbíváni na hřbitovech a to do té doby, než byl vydán toleranční patent Josefa II. Například na Velký pátek roku 1723 zemřel 27letý sluha, který byl luteránem, a jeho tělo bylo zakopáno za ohradou svatobarborského hřbitova.⁸⁹ První nekatolík byl uložen do půdy hřbitova u kostela sv. Barbory 1. března 1792. Jednalo se o cizince, Němce Bedřicha Baumhauera. Tělo zesnulého bylo doprovázeno k hrobu necírkevně děkanem a kaplany.⁹⁰

Také pro popravené osoby nebylo na manětínských hřbitovech místo. Existence popravčí louky v Manětíně je písemně doložena již od 14. století. Jednalo se o místo pod horou Chlumem na jihovýchodním svahu, dnes na tomto místě stojí kaplička. Ještě kolem

⁸⁴ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínském I.* s. 45.

⁸⁵ SOA Plzeň, Sbirka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752-1793), sv. 06. fol. 269.

⁸⁶ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínském I.* s. 55.

⁸⁷ Tamtéž, s. 37.

⁸⁸ Tamtéž, s. 33.

⁸⁹ Tamtéž, s. 36.

⁹⁰ Tamtéž, s. 50.

roku 1900 byla na místě bývalého popraviště vidět čtyřhranná díra vyplněná plackami břidlice. Šlo o otvor pro sloup šibenice. Popravení byli obvykle zakopáni pod strání, na níž šibenice stávala, ne přímo pod šibenicí.⁹¹ Pro popravené osoby byl v matrikách veden speciální oddíl.

Nyní se budu věnovat vybraným nešťastníkům. Dne 8. ledna 1727 byla popravena jednadvacetiletá Eva Kroupová. Žena se provinila tím, že zabila své právě narozené dítě (v matrice je tento trestný čin pod názvem infanticidium).⁹² Eva Kroupová byla sřata a do srdce jí byl vražen ostrý železný kůl. Tak byla pochována a její svůdce Antonín Brož byl odsouzen pro cizoložství k několikanedělní robotě, při jejímž výkonu musel mít okovy na nohou.⁹³ Tento postup při popravě byl u žen obviněných z infanticidy zcela běžný, podobný osud stihl například Magdalénu Pokornou, děvečku ze Sobotníka u Sobotky. Magdalena byla také odsouzena ke smrti stětím, její tělo bylo zahrabáno a probodnuto kůlem. Uvádí se, že podle litery zákona měla být dokonce zahrabána a probodnuta kůlem zaživa.⁹⁴ Pozoruhodný je i případ Vavřince Vlčka, který byl obviněn ze zoofilie (Bestialitati, sodomie). Tento sedmadvacetiletý mladík byl sřat 6. února 1737.⁹⁵ Jeho tělo bylo po popravě spáleno na hranici a následně byl popel rozmeten.⁹⁶

Také 20. října roku 1742 se naskytla obyvatelům Manětína nezvyklá podívaná. Na panském poli nad Vilímkou⁹⁷ se objevila dvě popraviště (podle matriky se jednalo o jakési sloupy), která čekala na dva zběhlé mušketýry z Waldekova pluku (pluk královského vojska Česko-Uherského). Zběhové byli pověšeni katem. Jeden z nich byl katolík, druhý heretik.⁹⁸ Oba byli přímo na místě zahrabáni mezi sloupy.⁹⁹ Původně měli

⁹¹ BUKAČOVÁ, Irena - FÁK, Jiří. *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*, s. 103.

⁹² SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723-1751), sv. 05. fol. 260.

⁹³ BUKAČOVÁ, Irena - FÁK, Jiří. *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*, s. 103.

⁹⁴ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. 413 s. ISBN 80-7203-565-7. s. 311.

⁹⁵ SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723-1751), sv. 05. fol. 260.

⁹⁶ BUKAČOVÁ, Irena - FÁK, Jiří. *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtinského regionu*, s. 104.

⁹⁷ Vilímka se říkalo velkému kusu úrodného pozemku jižně od Manětína. Polnosti kdysi patřily starému manětínskému rodu Vilímků. Vilímkům v době třicetileté války vyhořel dům a pozemky od nich následně vykoupili Lažanští. (JIRSA, Václav. Pomístní jména. In: *Manětínský zpravodaj: zpravodaj Městského úřadu v Manětíně*, únor 2012, roč. XXXVIII, č. 2. s. 3. Také dostupné z [www: <http://www.manetin.cz/e_download.php?file=data/editor/60cs_6.pdf&original=MZ+-+02+2012.pdf>](http://www.manetin.cz/e_download.php?file=data/editor/60cs_6.pdf&original=MZ+-+02+2012.pdf).)

⁹⁸ Kacíř, bludař (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 254.)

⁹⁹ SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723-1751), sv. 05. fol. 260.

být zběhové popraveni na popravišti pod Chlumskou horou, ale město se proti tomu postavilo, jelikož by muselo platit výlohy za kata z městské pokladny. Vilímka se nacházela blízko tábořiště pluku, a tak byl tento akt i velkou výstrahou pro ostatní žoldnéře.¹⁰⁰

Asi poslední poprava v Manětíně proběhla dne 2. prosince 1761, kdy byl s'at mečem Kašpar Pokorný za úmyslnou vraždu.¹⁰¹ Tomuto nešťastníkovi bylo teprve 19 let a na popraviště ho pravděpodobně vyprovázel pan děkan Faulstig. Wonka píše, že byl mladík výborně připraven na tak smutnou cestu na věčnost. Považuje to za zásluhu kaplana Kručekého.¹⁰²

2. 5 Literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory

2. 5. 1 Literátský kůr

Literátské bratrstvo bylo založené M. Nosem a jeho manželkou Markétou již v roce 1615. Na vrcholu své slávy se však ocitlo až po sto letech, kdy bylo obnoveno farářem Alešem Plešnerem. Faráře v jeho počínání podpořil hrabě Václav, jenž si touto cestou chtěl usmířit Boha, který seslal na Manětín požár.¹⁰³ V té době mělo bratrstvo patnáct členů. V čele bratrstva stál farář, funkci rektora zastával některý z bratrů. Prvním rektorem se v roce 1715 stal manětínský rychtář Jan Nepodal, funkci tajemníka vykonával kostelník Bauša. Členové bratrstva byli většinou řemeslníci.

Posláním literátského kůru bylo usměřňovat lidový zpěv v kostele, tzn. předzpívávat písně ze Šteyerova kancionálu. Jednalo se o nejrozšířenější český katolický kancionál období baroka, který poprvé vyšel v Praze v roce 1683. Jiří Sehnal se domnívá, že literáti zpívali bez doprovodu varhan.¹⁰⁴ V Knize o faře manětínské je ale zápis o tom, jak se slavila bohoslužba, v kterém se můžeme dočíst, že se při ní na jedné straně kůru shromažďovali literáti a v druhé části hudebníci s houslemi, basou, fagotem, lesními troubami a bubny. K varhanám pak zasedl slavný plaský komponista Mořic Vogt.

¹⁰⁰ JIRSA, Václav. *Pomístní jména*, s. 3. Také dostupné z [www](http://www.manetin.cz/e_download.php?file=data/editor/60cs_6.pdf&original=MZ++02+2012.pdf): < http://www.manetin.cz/e_download.php?file=data/editor/60cs_6.pdf&original=MZ++02+2012.pdf >. [cit. dne 2015-03-13].

¹⁰¹ SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752-1793), sv. 06. fol. 334.

¹⁰² SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihá o faře manětínské I.* s. 45.

¹⁰³ Tamtéž, s. 17.

¹⁰⁴ SEHNAL, Jiří. Hudební život v Manětíně v první polovině 18. století. In: *Opus musicum*, roč. 1, 1969, č. 5-6. s. 148.

Nedočteme se ale, zda tyto skupiny hudebníků působily dohromady, nebo každá zvlášť.¹⁰⁵ Bratři zpívali převážně české písně, latinské žalmy zpívali literáti jen občas před pohřby. Účastnili se také pohřbu obnovitele kůru Aleše Plešnera.¹⁰⁶

Členové literátského kůru měli dodržovat čtrnáct artikulí. V těch je zmiňováno zpívání při mších, procesích a svátcích, povinnost zpovídat se a přijímat svátost, povinnost ukazovat na sobě pobožnost. Dále se v člancích můžeme dočíst, že se bratři měli shromažďovat jednou do roka na faře, na shromáždění měli přijmout napomenutí od pana faráře. Na faře se volil nový rektor, asistenti a sekretář. Sekretář byl svěřen důchod celého bratrstva. Pokladnice bratrstva byla uložena na faře a peníze z ní mohly být vybírány nebo do ní vkládány jen s vědomím faráře. V pravidlech se také dočteme o sankcích, které by bratry postihly za určité činy, ale je zde i doporučení, že se mají bratři vyvarovat pití v den, kdy se zpívá žaltář a pochovává se mrtvý.

Pro mou práci jsou však nejzajímavější artikule následující. V třetím článku jsou bratři seznámeni s tím, že pokud některý z bratrů onemocní, mají se každý den najít dvě osoby z bratrstva, jež ho budou těšit a pomáhat mu opatřit duši náležitými svátostmi. Když se pak k nemocnému nejsvětější svátost oltářní ponese, jsou bratři povinni ji vyprovodit se zapálenými svícemi. V čtvrtém odstavci je napsáno, že mají bratři vyprovodit k hrobu každého zesnulého člena bratrstva a vykonat předepsané modlitby. V případě, že by nemohla být sloužena mše za mrtvého kvůli nedostatku financí rodiny a přátel, uhradí ji literátský kůr ze svého důchodu. Šestý článek pak hovoří o tom, že má být jednou do roka vykonána mše za zesnulé bratry.¹⁰⁷ Z těchto bodů jasně vyplývá, že členství v bratrstvu mělo přispět k tomu, aby člověk dosáhl dobré smrti. Modlitby a mše vykonané po smrti člena bratrstva byly pak prostředkem k tomu, aby se duše zesnulého dostala do nebe.

Je zajímavé, že bratrstvo, které bylo obnoveno s takovou pompou, zaniká již v roce 1785, kdy mělo pouze pět členů. Podle Jiřího Sehnala bratrstvo zaniklo, jelikož byli bratři degradováni na pouhé předzpěváky a předříkávače. Neustále totiž vzrůstaly nároky na úroveň chrámové hudby, a tak byl lidový zpěv zatlačen do pozadí.¹⁰⁸ Pravdou ale je, že v prosinci 1785 přišla do Manětína zpráva o tom, že jsou všechna bratrstva zrušena a přeměněna v „Sjednocení učinlivé lásky k bližnímu.“ O tomto novém uskupení se však nedochovaly žádné zprávy, Wonka píše, že mu zdejší lidé nenalítli. Bratrstvo totiž muselo

¹⁰⁵ SOKA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínské I.* s. 19.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 24.

¹⁰⁷ SOKA Plzeň-sever, fond Literátský kůr Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 1285. *Pamětní kniha Literátského kůru Manětín.* fol. 56-60.

¹⁰⁸ SEHNAL, Jiří. *Hudební život v Manětíně v první polovině 18. století*, s. 148.

zřídit, již rok před svým zrušením, obširný inventář a téměř všechnen majetek odevzdat nové společnosti. Jméni bratrstev se dostalo do rukou královskému krajskému úřadu v Plzni.¹⁰⁹

2. 5. 2 Bratrstvo sv. Barbory

Manětínské bratrstvo sv. Barbory je spjato především se jménem hraběnky Ludmily Lažanské. Ludmila Lažanská byla vnučkou Marie Gabriely. Spolu s děkanem Faulstigem se zasloužila o obnovu tohoto bratrstva v roce 1773. Hovoří se o obnově, jelikož bratrstvo působilo už za doby faráře Aleše Plešnera, ale v době Ludmily Lažanské živořilo. Faulstigovi se podařilo v Římě získat dvě na pergamenu psané buly (breve papežská). „První z nich je datováno 22. června 1773 a papež Kliment IV. udílí odpustky privilegovaného oltáře při všech mších svatých za údy Bratrstva v jejich manětínském kostele obětovaných.“ V druhém vypočítává všechny odpustky udělené bratrstvu. 18. března 1773 byla bratrstvu vystavena nadační listina. Ludmila je v ní označena za zakladatelku, Jan Antonín Faulstig má funkci rektora.¹¹⁰

Pokud se chtěl člověk stát členem bratrstva, musel být zapsán do zvláštní knihy. Do bratrstva vstupovaly ženy i muži. Každý nově zapsaný člen musel vykonat svatou zpověď, přijmout svátost a pomodlit se za „obecné potřeby na oumysl církve svaté katolické.“ Pak obdržel odpustky. Dodnes také víme, jaké byly stanovy bratrstva pod ochranou sv. Panny Barbory.¹¹¹ Všichni bratři a sestry byli povinni uctívat svátost oltářní a především slavit den sv. Barbory 4. prosince. Členové měli vést bohabojný a příkladný život, denně ctít sv. Barboru a následovat její počestný život. Takto se mohli přiblížit k šťastné hodině smrti. Člen bratrstva měl jít ostatním členům příkladem, aby jim pomohl k jejich spasení, přimět je k tomu, aby se modlili, vyvarovali se hříchu a častěji přijímali svátost oltářní. Dále měli všichni modlitbou pamatovat na zesulé bratry a sestry.

V pravidlech bratrstva se píše, jakým způsobem a kolikrát se mají členové modlit, objevují se modlitby jako Zdravas Maria či Otčenáš. Nejdůležitější modlitbou je však každodenní modlitba ke cti a chvále sv. Panny Barbory.¹¹² Členové bratrstva jsou ve stanovách označováni jako „spoluoudové“ či jako „přivtělení“. Každý z nich má při sobě nosit svatý obrázek posvěcený od kněze nebo ho alespoň uctivě ctít ve svém obydlí, aby se

¹⁰⁹ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o faře manětínském I.* s. 52-53.

¹¹⁰ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o faře manětínském I.* s. 39-40.

¹¹¹ Viz Příloha č. 18.

¹¹² Viz Příloha č. 19.

odlišil od těch, kdo nejsou součástí bratrstva. Bratři a sestry se účastnili vyprovázení pohřbů a mnohých dalších událostí. V poslední hodině před smrtí bylo nutné, aby se členové vyzpovídali a přijali svátost. Pokud to nebylo možné, měli v sobě vzbudit lítost a vyřknout jméno Ježíše. Tím získali odpuštění.¹¹³ Bratrstvo bylo pravděpodobně donuceno ukončit svou činnost také v roce 1785.

¹¹³ SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. dl, inv. č. 61. *Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně.*

3 Manětínské kšafy a knihy zemřelých

3. 1 Kšafy

Podle Obnoveného zřízení zemského z roku 1627: „*Kšaft nic jiného není nežli vysvědčení o vyjevení poslední vůle lidské, jak by kdo chtěl, aby po smrti jeho s statkem a věcmi jemu vlastně náležejícími a v moci jeho zůstávajícími zachováno býti mělo.*“¹¹⁴ Pro raně novověkého člověka však sepsání testamentu neznamenovalo pouze vyrovnání se se ztrátou majetku a jeho přerozdělení mezi příbuzné a známé. Šlo hlavně o prostředek k naplnění dobré smrti, který mu měl otevřít dveře k věčnému životu. Jedinec neměl nechávat sepsání kšaftu na poslední chvíli, sepisování kšaftu na smrtelné lóži totiž odvádělo pozornost od jeho duchovního rozjímání (praxe však byla často jiná). Nejčastějším důvodem k sepsání závěti byla nemoc, stáří či obava z neshod mezi potomky.¹¹⁵

3. 1. 1 Poslední vůle šlechticů

Na sepsání závěti se dbalo především ve šlechtickém prostředí. Nešlo jen o to, že sepsání poslední vůle patřilo mezi základní povinnosti křesťana, ale především bylo důležité postarat se o majetek. V momentě, kdy se šlechtic rozhodl sepsat svůj testament, musel postupovat podle předem stanovených pravidel. Až do roku 1627 potřebovali šlechtici získat královské svolení tzv. mocný list, aby mohli disponovat svým majetkem. List zaručoval, že po smrti testátora bude mít závěť stejnou platnost, jako kdyby byla zapsána do desek zemských za jeho života. Po vydání Obnoveného zřízení zemského šlechtici mocný list již nepotřebovali.¹¹⁶ Sepsaný kšaft bylo potřeba uschovat buď u důvěryhodné osoby, která se po smrti kšaftujícího postarala o jeho zveřejnění, nebo přímo v úřadu desek zemských. Poslední vůle zesnulého pak musela být dodána do dvaceti týdnů k deskám zemským, kam byla za nemalý poplatek, často kaligraficky, vepsána.¹¹⁷

Šlechtické testamenty se vyznačují ustálenou formou, jedná se o právní dokumenty, které obsahují části typické pro listiny. Dbalo se na to, aby byly psány za plného vědomí testátora. V první části testamentu jsou tzv. úvodní ustanovení, tam patří invocace,

¹¹⁴ KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2002. 665 s. ISBN 80-7040-463-9. s. 14.

¹¹⁵ KALOUSOVÁ, Václava. „A když smrt zavolá...“ Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokycanských kšaftech z 16. až 18. století. In: *Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2013. 315 s. ISBN 978-80-261-0328-8. s. 72.

¹¹⁶ KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, s. 16.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 21.

intitulace a promulgace. V invokaci testátor vyzývá boží jméno, tato část odlišuje testament od jiných právních dokumentů. Například v testamentu Marie Gabriely Lažanské je vyzývána svatá Trojice, tedy Otec, Syn a Duch Svátý.¹¹⁸ Také v závěti jejího syna Karla Josefa Lažanského je zmíněna právě svatá Trojice.¹¹⁹ Následovalo uvedení celého jména a šlechtického titulu (identifikace) a promulgace, tedy uvedení listiny ve všeobecnou platnost.

V druhé části testamentu jsou uváděny důvody, které vedly testátora k sepsání závěti. Šlechtici v této části listiny často meditovali o duši a posmrtném životě, snažili se najít odpověď na otázku, proč je smrt tak neočekávaná.¹²⁰ Následuje třetí tzv. distributivní část, kde šlechtici odkazují svůj majetek. Nejednalo se jen o odkazy pozůstalým, šlo hlavně o odkazy zbožné. Například v testamentu Karla Josefa Lažanského je nadace ve prospěch kostela sv. Jana Křtitele. Teprve pak odkazuje svůj majetek blízkým osobám, třeba svým sestrám či švagrovi. Jedná se hlavně o finanční obnosy.¹²¹

Čtvrtý oddíl závěti zahrnuje závěrečná ustanovení: sankce, žádost o vložení do desek zemských, zajištění možnosti zrušit nebo změnit testament, zajištění možnosti učinit dodatečné odkazy, podpis, testamentární svědky a datum.¹²² Svědky závěti Karla Josefa Lažanského byli tito šlechtici: Heřman Černín, Johan Šternberk, Sebastián Kühnigl a Johan Hennigar.¹²³ Testament Marie Gabriely podepsal Franz Buquoy, Leopold Salm von Reifferscheidt a Franz Wieschnik.¹²⁴

3. 1. 2 Poslední vůle neurozených

Problematika kšaftů neurozených je složitější. Kšaft byl pradávným právem, které si museli poddaní často prosazovat u vrchnosti. Až do 18. století nedisponovali venkovští poddaní zcela volně svým majetkem a neměli ani právo kšaftovní (nesměli sami stanovovat, kdo se má v budoucnu ujmout jejich hospodářství). Každá pozůstalost se stala majetkem vrchnosti a jen cestou milosti mohla být předána potomkům. Kšaft musel být

¹¹⁸ SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských - Chyšce, karton 1, inv. č. 13. *Testament Marie Gabriely Lažanské.*

¹¹⁹ SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. *Testament Karla Josefa Lažanského.*

¹²⁰ KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, s. 35.

¹²¹ SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. *Testament Karla Josefa Lažanského.*

¹²² KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, s. 26.

¹²³ SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. *Testament Karla Josefa Lažanského.*

¹²⁴ SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských - Chyšce, karton 1, inv. č. 13. *Testament Marie Gabriely Lažanské.*

sepsán za přítomnosti představených obce.¹²⁵ Po smrti kšaftujícího byl vložen do městské knihy či do knihy kšaftů, pokud proti němu neexistovaly námitky.¹²⁶ Teprve reformy Marie Terezie a Josefa II. znamenaly průlom. Přiznaly vlastníkům statků rozsáhlá dědická práva.¹²⁷

I tak se považovalo sepsání poslední vůle za vážný a zodpovědný akt. Bylo důležité přerozdělit majetek spravedlivě. Podle pověr se jinak musel člověk vracet a napravovat své omyly.¹²⁸ Kšaft mohl být podle zákona proveden písemnou i ústní formou, v případě, že ho sepisoval někdo jiný, musel být doplněn o podpisy svědků. Častou součástí závětí bylo vybrání místa posledního odpočinku, lidé si přáli být mnohdy pohřbeni v blízkosti svých zesnulých rodičů, sourozenců nebo předčasně zemřelých dětí. Málokdy se objevují zmínky o tom, z čeho mají být uhrazeny pohřební náklady.¹²⁹ Zato se setkáváme s tím, že testátor odkazuje finanční obnos ve prospěch církve, hovoří se o tzv. zbožných odkazech (pia et alia legata). Podle Philippe Ariése šlo dokonce o hlavní důvod k pořízení kšaftu. Umírající si tím pojišťoval vstup do nebe.¹³⁰

V manětínských městských knihách se s velkým počtem kšaftů nesetkáme. Převážná většina z nich je pak sepsána ještě před rokem 1620 a většinou jde o kšafy měšťanů. Najdeme v nich například kšaft Martina Lazebníka. Je pozoruhodné, že je uveden, stejně jako testamenty šlechticů, vzýváním Svaté Trojice. Martin se v závěti zamýšlí nad životem člověka a píše, že každý člověk se jednou musí s tímto světem rozejít. Důvodem sepsání kšaftu je těžká nemoc. Martin ve své závěti také uvádí soupis lidí, kteří mu něco dluží, např. šafář z vesnice mu dluží 10 kop 30 grošů, Vávra Kukla z Rabštejna 30 grošů a Pavel z Hrádku 3 kopy míšeňské. Pak odkazuje finanční obnosy. Vše ostatní odkazuje manželce, ale chce, aby přispěla kostelu sv. Jana Křtitele 10 kop míšeňských. Na konci kšaftu je uvedeno datum a to, že byl sepsán za přítomnosti purkmistra a pánů konšelů.¹³¹

Svědci sepsání kšaftu mohou být také uvedeni hned na začátku listiny. Pokud je zmíněn důvod sepsání závěti, jde o nemoc. Manětínští nejčastěji odkazovali věci důležité

¹²⁵ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 192-194.

¹²⁶ MALÝ, Tomáš. "Mentalita", zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16-18. století). In: *Chrudimský vlastivědný sborník 7*. Chrudim: Regionální muzeum v Chrudimi, 2003. 146 s. ISBN 80-903265-1-X. s. 19-20.

¹²⁷ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*, s. 192-194.

¹²⁸ Tamtéž, s. 195.

¹²⁹ KALOUSOVÁ, Václava. „A když smrt zavolá...“ *Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokycanských kšaftech z 16. až 18. století*, s. 76-78.

¹³⁰ ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I: doba ležících*, s. 234-237.

¹³¹ SOKA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. *Knihy věcí Památných města Manětína (1508-1708)*. fol. 14.

pro bydlení a obživu: díl domu, krávu, dědinu¹³², osení, ovce, vlnu, pšenici, žito, ječmen, slámu, seno, otavu, hrách, cínové nádoby, sukni mužskou, kožené kalhoty, peřinu, polštář, různé finanční obnosy a další.¹³³ V městských knihách se setkáme i s „oboustrannými“ kšafy, tedy se smlouvami, které platí pro případ, že zemře muž a žena ho přežije a naopak. V jedné závěti je tento případ ošetřen tímto stylem: „*Jestli by pak ona již dotčená Juliana manželka jeho Poltazara Frysa jakožto manžela svého životem přečkala tehdy aby takový zápis zase [...] byl a takový statek na ní Julianu plným právem připadl.*“¹³⁴

Mnohdy v kšaftech nechybějí zbožné odkazy např. peníze pro kostel sv. Jana či peníze na lávku k sv. Panně Barboře.¹³⁵ V závěrečné části kšafu je uveden důvod, proč byl zapsán do městských knih: „*Pro lepší toho jistotu a zdání i budoucí paměť všecku tři jak Anna Matýsková tak Mariana Kubiková a Voršila Ehrťová tuto smlouvu na rovný groš a náklad do knih městských vložití dali.*“¹³⁶ Na konci je pak uvedeno datum pořízení zápisu.

3. 2 Knihy zemřelých

Pro období, kterým se v této práci zabývám, jsou k dispozici čtyři matriky. První z nich byla psána od roku 1653 do roku 1723 a jedná se pouze o knihu zemřelých. Matrika je špalíčková, psaná česky až do roku 1721. Pak následuje několik latinských zápisů. Více je o zápisech v této knize uvedeno v následující podkapitole.

Druhá špalíčková matrika zahrnuje léta 1723–1751 a je psána latinsky. Matriku pořídil děkan Händel, „*byla nová důkladně ve dřevě bílá vepřovicí potažená vázaná.*“¹³⁷ Oddíl pro zemřelé se nachází v její poslední části a je oddělen od části předchozí Händelovou symbolickou ilustrací, na které je vyobrazena lebka, přes kterou jsou položeny klasy a koukol, přesýpací hodiny, had a vyhasínající svíce. Pod lebku je na úzkém proužku napsáno: „*sic evanescimus*“ (tak pomíjíme).¹³⁸ Na zadních stranách knihy jsou

¹³² SOkA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. *Knihy věcí Památných města Manětína (1508-1708)*. fol. 20.

¹³³ Tamtéž, fol. 50-51.

¹³⁴ SOkA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. *Památná kniha manětínská kniha smluv (1381-1705)*. fol. 78.

¹³⁵ Tamtéž, fol. 77.

¹³⁶ SOkA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. *Knihy věcí Památných města Manětína (1508-1708)*. fol. 50-51.

¹³⁷ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihy o faře manětínské I.* s. 38.

¹³⁸ Viz Příloha č. 20.

uváděny pohřby nemanželských dětí (1741-1751). Na samém konci matriky je pak vyhrazena strana pro popravené osoby.

Následuje latinská matrika pro období 1752-1793. Matrika zahrnuje zápisy o narozených, oddaných a zemřelých. Byla také zhotovena z vepřovice. Oddíl pro zesnulé je opět oddělen od ostatních ilustrací, nevíme však, kdo je jejím autorem.¹³⁹ Do roku 1771 je matrika špalíčková, pak je psána v rubrikách. Wonka píše: „*K tomu přišlo r. 1771 nařízení o vedení matrik /od té doby se nepíše par extensum, ale v rubrikách/, vždy za tři měsíce nutno podat zprávu o matričních zápisech...*“.¹⁴⁰ Z rubrik můžeme vyčíst datum, jméno pohřbívajícího, jméno toho, kdo provedl poslední pomazání, jméno zesnulého, vyznání, hřbitov, místo, číslo domu a věk. Na poslední straně matriky se nachází oddíl pro mrtvé nemanželské děti a oddíl pro popravené, zde je zapsán pouze již zmíněný Kašpar Pokorný. Matrika je opatřena rejstříkem.

Do poslední knihy zemřelých, kterou zde zmíním, bylo zapisováno od roku 1784 do roku 1811. Jedná se o první knihu, do které jsou zaznamenávány příčiny úmrtí. Dále z ní můžeme vyčíst datum úmrtí, číslo domu, jméno zesnulého, vyznání (katolík, protestant), pohlaví (muž, žena) a věk. Kniha je, stejně jako kniha předchozí, opatřena abecedním rejstříkem.

3. 2. 1 Kniha zemřelých 1653-1723

Tuto podkapitolu bych ráda věnovala tomu, co lze vyčíst z první ze zmíněných matrik. Jak již bylo řečeno, informace v této knize nejsou ještě utříděny do rubrik. V jednotlivých zápisech je nejčastěji uvedeno datum, odkud zesnulý byl (kniha totiž zahrnuje i ostatní obce z farnosti a mlýny z okolí), jméno zesnulého a místo posledního odpočinku např. „*Z Mantiny 15. Juny Vilím Kříž pochován jest u s. Panny Barbory*“.¹⁴¹ Pokud se jedná o zesulé dítě, vypadá zápis nejčastěji takto: „*Z Mantiny 28. Maj pochováno jest dítě jménem Michal Jana Pazdery syn u ste. Panny Barbory*“.¹⁴² Je tedy uvedeno ještě jméno otce, zřídka se v matrice objeví jméno matky (*Barbora Marie Havlové dcerka*).

Některé matriční zápisy jsou obohaceny o další údaje např. o místo, odkud zesnulý pocházel (*Marie Štadlerová z Městic*) či o příbuzenský vztah s nějakou další osobou (*sestra vlastní Kašpara Štadlera barviře, manželka pastýře mantinského, Barbora tkalcova*

¹³⁹ Viz Příloha č. 21.

¹⁴⁰ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Kniha o faře manětínské I.* s. 43.

¹⁴¹ SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 3.

¹⁴² Tamtéž, fol. 5.

matka). Častěji je však u jména uvedeno povolání zesnulého. V knize se konkrétně vyskytují tato: zahradník, mlynář panský, pastýř, barvíř, hejtman, kaplan, krčmář panský, správce panský, sládek panský, šenkýř panský, pacholek pana pátera, pacholek obecní, pacholek od volů vojenských, kramářka, kramář, tkadlec, zahradník panský, lokaj, bečvář, hrnčíř, krejčí, sládek, posel, řezbář, kantor, služka, porodní bába. U některých osob se dokonce dočteme, k jaké vrstvě obyvatel patřily: urozený pán, měšťan, cikán, poustevník.

Skutečnost, že někdo zesnul, je v knize vyjadřována různými způsoby, např. *usnul v Pánu, umřel v Pánu, dokonala běh života svého, Pán Bůh ráčil povolati synáčka*. K některým zápisům je připsána zbožná formule: *Pán Bůh rač jí dáti lehký odpočívání, Pán Bůh rač milostivý býti a jeho milej duši do nebeského království přijíti* apod. Někdy se tyto formule vyskytují v latině např. *Requiem aeternam dona eis*¹⁴³ či *Sepelivit requiem pace*.¹⁴⁴ Pokud někdo zesnul téhož dne, objevuje se na začátku zápisu latinské *codem die*.¹⁴⁵ Na konci záznamu se občas setkáme se jménem pochováajícího.

Dále mohou být v matričním zápisu uvedeny zajímavosti spojené s úmrtím např. *„Z Mantiny 6 Novembris dokonala běh života svého Kateřina manželka Simona Tikala po porodu děťátka a pochována jest na krchov s. Jana v Mantině.“*¹⁴⁶ Z následujícího zápisu pak můžeme usoudit to, že nebylo běžné, aby se za zesnulého sloužila zádušní mše a přednášelo kázání. Jedná se totiž o jediný zápis s tímto dodatkem v celé matrice: *„Z Mantiny 16 Decembris pochován u s. Panny Barbory Michal Vajpert bylo Requiem i Kázání.“*¹⁴⁷ Za povšimnutí stojí zajisté i fakt, že se v celé matrice setkáme jen s jedním zápisem o úmrtí dvojčat.

Pokud se v knize zemřelých vyskytne zápis v porovnání s ostatními delší, jde o osobu něčím významnou. V této matrice se můžeme konkrétně setkat se záznamy o úmrtí Rudolfa Lažanského (+ 20. května 1659), Václava Josefa Lažanského (+ 2. března 1715), Aleše Plešnera (+ 6. srpna 1721). Neobvyklý je také zápis o úmrtí dragouna¹⁴⁸, už jen tím, že je uvedeno jak datum úmrtí, tak datum pohřbu: *„Z Mantiny usnul v Pánu Bohu*

¹⁴³ Odpočinutí věčné dej jim. (ŠENKOVÁ, Silva. Latinsko-český, česko-latinský slovník. 3 vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005. 262 s. ISBN 80-7182-144-6.)

¹⁴⁴ Pohřbený odpočívaj v pokoji. (ŠENKOVÁ, Silva. Latinsko-český, česko-latinský slovník.)

¹⁴⁵ SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 1-20.

¹⁴⁶ Tamtéž, fol. 23.

¹⁴⁷ Tamtéž, fol. 22.

¹⁴⁸ Původně příslušník jezdecké pěchoty, později (v rak. armádě) označení druhu jezdeckva mezi lehkými a těžkými (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 133.)

*31. března Ondřej Gros pod saským regimentem kompanií pana Ferdinanda Arnošta Béra z Berku hejtmana bylý dragoun. Pochován u s. Panny Barbory 2. Aprilis L. 1689.*¹⁴⁹

V neposlední řadě můžeme v matrice vysledovat, jaká křestní jména byla v době baroka v oblibě. U žen se nejčastěji setkáme se jmény Alžběta, Anna, Kateřina, Dorota, Barbora a Markéta. Běžnými mužskými jmény jsou pak tato: Jan, Matěj, Václav, Martin, Jiří, Bartoloměj a Tomáš. Neobvyklé nebylo ani dávání dvou křestních jmen např. Anna Maria, Anna Elizabeth, Jan Jakub, Josef Jiří.¹⁵⁰

¹⁴⁹ SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 58.

¹⁵⁰ Tamtéž, fol. 1-120.

4 Nejčastější příčiny úmrtí a dětská úmrtnost v Manětíně

4. 1 Nejčastější příčiny úmrtí

Lidi žijící v době barokní bezesporu zajímalo, stejně jako lidi doby dnešní, na co jejich příbuzný či známý zesnul. Zajisté především kvůli snaze vyhnout se stejnému onemocnění. Příčiny úmrtí byly však do matrik v Manětíně zaznamenávány až od roku 1784, jak bylo již zmíněno v podkapitole Knihy zemřelých. Chorobu, na kterou člověk zemřel, určoval pravděpodobně lékař. Z knihy o faře manětínské víme, že v Manětíně lékaři působili a měli ve zdejší společnosti významné postavení (to můžeme usoudit např. z pohřbu lékaře Tichého přímo do kostela sv. Jana Křtitele).

4. 1. 1 Manětínští lékaři

Prvním doloženým lékařem zde působícím byl manětínský rodák Jeroným Tichý. V Manětíně začal toto povolání vykonávat v roce 1714 poté, co se vrátil ze studijních cest po Itálii, Francii a Švýcar. Jeroným Tichý byl ve veliké váženosti i u doktorů medicíny a chirurgie v Praze.¹⁵¹ Od dob Václava a Marie Gabriely Lažanských měla manětínská vrchnost svého felčara. Tomu poskytovala byt v samotném zámku a deputát¹⁵². Jeronýma Tichého nahradil po jeho smrti v roce 1725 Jan Václav Brasch. Toho pak v roce 1770 vystřídal Bernard Brasch, vynikající chirurg. Ten v Manětíně založil dobročinnou nadaci na ošacování chudých školních dětí a své povolání vykonával až do roku 1791.¹⁵³

4. 1. 2 Příčiny úmrtí v matrice (1784-1790)

V této části práce bych se chtěla zabývat tím, z jakých příčin lidé v Manětíně umírali, a to především v rozmezí let 1784-1790. Během tohoto období zesnulo celkem 119 lidí. Děti do 5 let věku tvoří 54 % z tohoto počtu (nejkritičtější je pro děti období od jednoho měsíce do jednoho roku). Nejméně lidí zemřelo v rozmezí 5 – 50 let. Lidé nad 50 let věku pak tvoří zbylých 28 %. Pouze pět lidí ze zmíněného počtu žilo déle než 80 let. Nejstaršímu zesnulému bylo 88 let.¹⁵⁴

¹⁵¹ JIRSA, Václav. Lékaři, ranhojiči, doktoři a lékárníci v Manětíně. In: *Vlastivědný sborník čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*. Mariánská Týnice, M&G, roč. 22, 2012, č. 3. 27 s. ISSN 1801-0032. s. 15.

¹⁵² Mzda v naturáliích (KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*, s. 112.)

¹⁵³ JIRSA, Václav. *Lékaři, ranhojiči, doktoři a lékárníci v Manětíně*, s. 16.

¹⁵⁴ Viz Příloha č. 22.

Nejvíce manětínských obyvatel (hlavně dětí) zesnulo na psotník, konkrétně 34 % lidí ze zmíněných 119. V matrice choroby najdeme pod označením Fraiss. Deseti procenty je zastoupena vodnatelnost (Wassersucht). Ale z matriky nelze vyčíst, jaký konkrétní orgán byl vodnatelností zasažen. Častou nemocí byly také neštovice (Blattern) a souchotiny, které nejčastěji najdeme pod názvem Lungensucht, ale můžeme za tuto chorobu pokládat i nemoci pod označením Hectica či Abzehrung. Hojněji se také vyskytovaly různé záněty (Cathar), úplavice (Disenteri), krvácení do mozku (Schlagflüß) či blížeji neidentifikované píchání v boku (Seitenstechen). U starších lidí se jako příčina jejich úmrtí uváděla sešlost věkem (Altershalber). Dále lidé umírali na zánět plic, zánět kloubů, sněť, chrlení krve, či na horečnatá onemocnění.¹⁵⁵ Někdy je jako příčina uvedena náhlá smrt (Todtgefallen).¹⁵⁶ Všechny matriční zápisy obsahují jen jednu příčinu úmrtí, není zde uvedena žádná kombinace.

V matrikách se však můžeme setkat i s kuriózními či méně obvyklými důvody, proč lidé zemřeli. 21. července 1777 utonula 24letá Barbara Dlouhá. 23. dubna 1788 byl zabit mlýnským kamenem devítiletý chlapec Bernard Frey a nešťastným pádem se 26. května téhož roku zabil tesař Wenzl Karásek.¹⁵⁷ V matrice z let předešlých se dočteme například o tom, že se v říjnu roku 1677 utopila na dvoře ve studni Dorota Křížkovic.¹⁵⁸ V matričních zápisech bývá také uvedeno úmrtí po porodu. Děkan Wonka ve svém díle zmiňuje, že ve 30. letech 18. století ohrožoval naši vlast mor, manětínští se proti tomuto onemocnění chtěli bránit, a tak se součástí Vysoké cesty staly čtyři sochy představující nebeské ochránce proti moru, možná že i tato choroba postihla některé z obyvatel Manětína.¹⁵⁹

4. 1. 3 Stručně o nejčastějších chorobách

Nejnebezpečnější chorobou pro manětínské děti byl **psotník** (božec). Pravděpodobně se jednalo o tetanické křeče způsobené nedostatkem vápníku, které byly spojené s bezvědomím. Ale vzhledem k nedostatečné úrovni medicíny tak mohly být označovány jakékoli křeče vedoucí k úmrtí dítěte. Trvání psotníkového záchvatu se pohybuje v rozmezí od půl minuty až k několika hodinám. Pokud následuje záchvat za záchvatem, je stav

¹⁵⁵ Viz Příloha č. 23.

¹⁵⁶ SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1784-1811), sv. 15. fol. 1-7.

¹⁵⁷ Tamtéž, fol. 5.

¹⁵⁸ SOA Plzeň, Sbírká matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 36.

¹⁵⁹ SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihá o faře manětínské I.* s. 35.

doprovázen vysokými teplotami (přes 40°C). Často se pak dítě vrátí k sobě a je v pořádku. Pokud nastane smrt, důvodem je ochrnutí srdce nebo udušení.¹⁶⁰

Další častou chorobou byla **vodnatelnost**. Při tomto onemocnění se voda se všemi špatnými látkami zdržuje v těle, hromadí se ve všech útrokách a pod kůží, kde je volnější podkožní vazivo a kde je ztížen krevní oběh. Nemocný bývá celý oteklý. Horší však je, že se tekutina hromadí v dutině hrudní a v břiše. Tekutina stlačuje okolní orgány a působí nemocnému obtíže při dýchání, zažívání a také narušuje krevní oběh. Nejvíce trpí srdce.¹⁶¹

Mnohá úmrtí způsobily také **neštovice**. Toto onemocnění najdeme také pod názvem variola. Jedná se o akutní virové onemocnění, které je charakteristické těžkým celkovým stavem a vyrážkou, která prochází různými vývojovými stádii. Zahrnuje příbuzné jednotky vyvolávané odlišnými typy původce nákazy a projevující se rozdílnou smrtelností. Jsou to variola major (klasická variola), variola minor (mírná forma).¹⁶² Nemoc nevypukne ihned po nakažení, inkubační doba je 12-14 dnů. Zajímavé je, že tentýž virus může u jednoho pacienta vyvolat těžké onemocnění, které zakrátko skončí smrtí, ale druhému způsobí pouze vyrážku. Po skončení inkubační doby se u pacienta objeví horečka, cítí únavu a nevolnost. Nemocný trpí žízní, nemá chuť k jídlu, bolí ho hlava a pociťuje bolesti v kříži.¹⁶³ Pacient také pozbývá vědomí a často blouzní. Vyrážka se neustále zvětšuje a na vrcholech pupínků vznikají puchýřky s tekutinou.¹⁶⁴

V období, kdy vznikne vyrážka tohoto typu, teplota klesá a také mizí bolesti hlavy a kříže. Zanedlouho však dojde opět k zhoršení stavu nemocného. Začíná hnisat obsah jednotlivých neštovic. Nemocný má stejnou vyrážku i v ústní dutině, nemůže polykat a mluvit. Okolí neštovic červená.¹⁶⁵ Po této fázi následuje opět stádium stagnace, kdy se zdá, že se stav nemocného lepší. Puchýře vysychají a mizí napětí v kůži.¹⁶⁶ Neštovice se zbarvují dohněda a mění se v stroupky, které odpadávají. Není však neobvyklé, že se po tomto stádiu znovu objeví vlna horeček, na kterou mnozí pacienti umírají.¹⁶⁷

I **úplavice** patřila k smrtelným chorobám. Jedná se o těžké onemocnění tlustého střeva, které se vyznačuje bolestivými průjmy. Zdrojem nákazy je nemocný člověk, jehož

¹⁶⁰ VYSOKÝ, Jaroslav. *Psotník*. Praha: Melantrich, [1920]. 34 s. Knihovny Pro dítě svazek 14. s. 13-14.

¹⁶¹ ŠIMSA, Jan. *Přírodní léčba a domácí lékař: praktický populární popis všech method přírodoléčebných, fysikálních a dietetických, dále popis nemocí, jich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*. Praha: F. Strnadel a spol., [1923]. 2 sv. 1392 s. s. 249.

¹⁶² JEŽEK, Zdeněk. *Neštovice a jejich eradikace*. Praha: Avicenum, 1982. 242 s. s. 72.

¹⁶³ TEYSCHL, Otakar. *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*. Praha: Melantrich, [1920]. 31 s. Knihovny Pro dítě svazek 12. s. 11.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 13.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 14.

¹⁶⁶ JEŽEK, Zdeněk. *Neštovice a jejich eradikace*, s. 78.

¹⁶⁷ TEYSCHL, Otakar. *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*, s. 15.

stolice obsahuje velké množství zárodků úplavice. Někteří lidé jsou vůči této chorobě imunní, i když pozřou množství zárodků úplavice, ale právě tito lidé se pak nejčastěji stávají přenašeči choroby.¹⁶⁸

Velmi časté bylo také onemocnění **souchotinami**. Jde o nakažlivou nemoc, která se projevuje u zvířat i lidí. Nemoc trvá velmi dlouho, často vede k úmrtí. Je způsobena tyčinkovitými bakteriemi tuberkulózy. Bakterie nemusí zasáhnout jen plíce, ale i jiná ústrojí a kůži. Nejčastěji souchotiny postihují děti v prvních měsících nebo letech života. U každého jedince má nemoc jiný průběh. Nákaza se šíří od nemocných zvířat i lidí, kteří vykašlávají zárodky tuberkulózy. Člověk může tomuto onemocnění předejít správnou životosprávou a staráním se o svou fyzickou stránku.¹⁶⁹

Zajímavým onemocněním je **sněť** (Brandt). Vzniká znečištěním rány (hlínou, hnojem, střevním obsahem). Když se bacil sněti dostane do rány, způsobí v jejím okolí nafialovělé zbarvení, pak tvoří plynové bublinky pod kůží a ve svalstvu. U člověka postiženého snětí nastává smrt během několika dní, a to účinkem jedu, který bacil sněti vytvoří. Po smrti proniká sněť do všech ústrojí těla a v nich tvoří plynové puchýře, hovoří se o tzv. posmrtné plynatosti.¹⁷⁰

4. 2 Dětská úmrtnost

Dětská úmrtnost v Manětíně byla poměrně vysoká. Jak již bylo řečeno, v období od roku 1784 do roku 1790 zemřelo v tomto městě 119 obyvatel. 59 % z toho tvoří zesnulé děti do deseti let věku. Nejčastějšími příčinami jejich smrti byly psotník, úplavice a neštovice. V této části práce bych se však chtěla zabývat dobou starší a porovnat dvě období, 1653-1673 a 1700-1720. Údaje jsem čerpala z jediné české manětínské matriky. I v těchto letech tvořily děti nadpoloviční většinu zesnulých. V prvním období zesnulo 71 dětí, v druhém počet zesnulých dětí stoupl na 127.¹⁷¹

Nejprve se budu zabývat tím, jak bylo rozloženo úmrtí dětí do jednotlivých ročních období.¹⁷² Nejkritičtější roční dobou bylo pro děti jaro. V prvním i druhém zkoumaném

¹⁶⁸ ŠIMS A, Jan. *Přírodní léčba a domácí lékař: praktický populární popis všech přírodoléčebných, fyzikálních a dietetických, dále popis nemocí, jich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*, s. 759.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 761-763.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 773-774.

¹⁷¹ Viz Přílohy č. 24-25.

¹⁷² Viz Přílohy č. 26-27.

období zemřelo 41 % dětí, tzn. 29 dětí v letech 1653-1673 a 53 dětí v letech 1700-1720. V dalších ročních dobách se pak začínají hodnoty odlišovat. Pro první období vypadají hodnoty takto: v létě zesnulo 8 % dětí, na podzim 12 % a v zimě 34 %. Zima se tedy stala druhou nejkritičtější roční dobou. V druhém zkoumaném období zesnulo v létě 27 % dětí, na podzim 15 % a v zimě 16 %. U jednoho dítěte není uveden měsíc, kdy zesnulo.

Dále jsem se věnovala tomu, jaké pohlaví u zesnulých dětí převažovalo.¹⁷³ Pro rozmezí let 1653-1673 je však údaj nevyovídající. U 25 % matričních zápisů totiž není uvedeno pohlaví dítěte nebo křestní jméno, podle kterého by se dalo pohlaví určit. Děti mužského pohlaví tvoří 44 % a zbylých 31 % tvoří děti pohlaví ženského. Lepší je situace pro období druhé. Tam není uvedeno pohlaví jen u tří dětí. 53 % pak tvoří děti mužského pohlaví a 45 % děti ženského pohlaví. Můžeme tedy říci, že je počet zesnulých chlapců a dívek téměř vyrovnaný.

V neposlední řadě jsem vyhledávala místo, kam byly děti pochovány.¹⁷⁴ V prvním období jednoznačně převažovaly pohřby na hřbitově u kostela sv. Barbory. Ty tvoří 65 %. Zbylé děti byly pochovány u kostela sv. Jana Křtitele. Tato skutečnost zajisté souvisí s tím, že až do požáru v roce 1712 a následné opravy města bylo na hřbitově u kostela sv. Jana Křtitele málo místa, jak bylo již zmíněno výše. Pro období 1700-1720 opět nemáme dostačující údaje. U 60 dětí není uvedeno místo posledního odpočinku. 15 dětí bylo pohřbeno u sv. Jana Křtitele a 52 dětí u kostela sv. Barbory.¹⁷⁵

¹⁷³ Viz Přílohy č. 28-29.

¹⁷⁴ Viz Přílohy č. 30-31.

¹⁷⁵ SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 1-127.

Závěr

Hlavním cílem této práce bylo vytvořit ucelený pohled na problematiku umírání a pohřbívání v barokním Manětíně. Je nutno ovšem přiznat, že jsem k mnoha dílčím tématům nenašla informace, které bych pokládala za přínosné nebo zajímavé. Jedná se např. o popis průběhu pohřbů členů rodu Lažanských, popis průběhu pohřbů obyvatel města, vyúčtování za pohřby či nalezení vícero kšaftů manětínských obyvatel z daného období, jež by bylo možné porovnávat.

Jedním z cílů bylo porovnat manětínské pohřební rituály s těmi obecně známými. Přestože jsem nenašla informace o detailech, které se týkají umírání a průběhů pohřbů, dovolím si tvrdit, že se manětínské pohřební rituály s obecně platnými rituály, jež popisuji v první kapitole, shodují. Dozvěděli jsme se, že v Manětíně působil farář či děkan a jeho pomocníci. Tito lidé dbali na to, aby byli umírající zaopatřeni. Zajímavostí je, že manětínského faráře doprovázeli k umírajícím chudí ze špitálu. Dále máme doklady o tom, že manětínští obyvatelé nechávali sepisovat poslední pořízení, v němž se snažili předejít sporům, rozdělit majetek, vyrovnat dluhy a příspěvkem církvi si zajistit vstup do nebe. Můžeme také předpokládat, že se u umírajícího střídaly návštěvy. Pokud šlo o člena náboženského bratrstva, víme, že k němu přicházeli spolubratři a pomáhali mu oddat se zbožným myšlenkám. Když šlo o zámožnějšího zesnulého nebo člena bratrstva, byla za něj sloužena mše. Některé pohřby byly doprovázeny zpěvem členů literátského kůru.

Dále jsem zjistila, že i ve zkoumaném městě lze z místa posledního odpočinku vysledovat sociální postavení zesnulého. Mezi nejváženější obyvatele Manětína patřili bezesporu členové rodu Lažanských, faráři, děkani, lékaři a někteří služební ze zámku. Ti byli pohřbeni v hrobkách v kostele. Na druhé místo bychom mohli zařadit zesulé, kteří byli hlavně do roku 1712 pohřbeni na hřbitov u kostela sv. Jana Křtitele. Šlo totiž o staré rody, které měly na hřbitově své prestižní místo. Obyčejní lidé byli nejčastěji pohřbíváni u kostela sv. Barbory a pro nekatolíky a popravené nebylo na manětínských hřbitovech místo vůbec. O barokním zbožném duchu Manětína svědčí skutečnost, že zde působila dvě náboženská bratrstva, literátský kůr a bratrstvo sv. Barbory.

Pokud jde o postup při psaní práce, prvním krokem, který jsem učinila, abych shromáždila archivní prameny, byla návštěva SOkA v Plasích. Zde je uložen především fond Archiv města Manětín a fond Literátský kůr Manětín, oba ovšem nezpracované. Zaměstnanci archivu mi nicméně doporučili archiválie, v nichž jsem jistě informace

k danému tématu dokázala nalézt. V městských knihách jsem našla několik kšaftů, v Kronice kůru literátského pak informace o vybraných manětínských událostech a regule literátského kůru. Nejvíce mi však pomohlo dílo děkana Františka Wonky: Kniha o faře manětínské, které je součástí nezpracovaného fondu Wonka František. V knize jsem našla informace o manětínských hřbitovech, kostelech, farářích, děkanech a mnohé další.

Následně jsem začala číst manětínské matriky. Ty se měly stát zdrojem hned pro tři podkapitoly v mé práci: Knihy zemřelých, Nejčastější příčiny úmrtí a Dětská úmrtnost. Věděla jsem, že budu vycházet především z matriky z let 1653-1723, která je jediná česká, ale nevyhnula jsem se ani práci s matrikami ostatními, které jsou latinské a německé. Velmi příjemným překvapením byly zvláštní oddíly pro popravené, které jsou součástí dvou z nich.

V SOA Plzeň v Klášteře u Nepomuka jsem studovala podobu testamentů Karla Josefa Lažanského a Marie Gabriely, abych je následně mohla porovnat s kritérii testamentů, jak je ve své monografii uvádí Pavel Král. Zde jsem také našla stanovy bratrstva sv. Barbory.

Předkládaná práce tedy vychází především z archivních pramenů. Stranou jsem ovšem neopustila ani relevantní literaturu. Pořízení obrazové dokumentace bylo poměrně náročné, manětínské kostely totiž nejsou běžně přístupné a hrobka Lažanských v kostele sv. Jana Křtitele je nepřístupná zcela. Naštěstí jsem narazila na pamětníka Jiřího Pecha, který se v roce 1972 zúčastnil jako dokumentarista otevření hrobky. Právě on mi poskytl dobové fotografie a popsal hrobku.

Hlavní přínos mé práce by měl spočívat ve shromáždění informací o dané problematice a jejich uspořádání. V žádné práci (ani v práci děkana Františka Wonky) nebyla ještě věnována pozornost manětínským kšaftům, knihám zesnulých, nejčastějším příčinám úmrtí a dětské úmrtnosti. Časově nejvíce náročná byla poslední dvě jmenovaná témata. Nejčastější příčiny úmrtí jsou totiž uvedeny pouze v matrice, která je německá, a bylo tedy poměrně těžké i s pomocí slovníku nemocí, úrazů a příčin smrti určit, o jakou chorobu jde. Hlavně u výjimečných případů, jakým je třeba zabití mlýnským kamenem, jsem musela matriční zápisy konzultovat s archiváři. Abych mohla vytvořit kapitolu o dětské úmrtnosti, bylo nutné přečíst celou matriku z let 1653-1723, vybrat z ní pouze děti, které pocházely z Manětína (matrika totiž obsahuje celou farnost) a následně zvolit dva časové úseky ke komparaci. Poté bylo možno vytvořit statistiku, tabulku, grafy a dvě zvolená období porovnat z hlediska tří aspektů: roční doby, pohlaví a místa posledního odpočinku.

Téma práce mě velice zaujalo. Nejenže jsem se dozvěděla více o umírání, pohřbech a také o duchovních stáncích v Manětíně, ale utvořila jsem si i celkovou představu o tom, jak mohl vypadat život v raně novověkém městě. Zajisté by bylo zajímavé věnovat se životu v barokním Manětíně jako celku, v té době zde působili mnozí umělci, lidé vykonávali různá řemesla, byly zde dva pivovary, škola, poštovní úřad či několik mlýnů v blízkém okolí. Domnívám se, že má bakalářská práce by mohla být v budoucnu ještě dále rozpracována a rozšířena. Velmi by k tomu přispělo zpracování fondů v SOkA Plzeň-sever, především fondu Děkanský úřad Manětín.

Summary

Death has always been an important and a mysterious moment; it had its very important place in people's lives, especially in the baroque period. It was a crucial moment, which was being awaited for the whole life. Death was not an end of a person's life but on the contrary, it was a doorway to infinity.

This bachelor's thesis titled *Death and burying in Manětín in the baroque period* is trying to show a comprehensive view on death and burial issues in a small baroque Catholic town, which belonged to a significant Lažanský dynasty from Buková. There are two churches (Saint Jan Křtitel and Saint Barbora), there was a religious brotherhood of Saint Barbora or writers' court, which shows this town's pious and religious life. The head of this religious life in Manětín was a priest or a dean.

This thesis also deals with the reflection of the residents' social status on their funerals. The bodies of significant people were put into tombs in the church of Saint Jan Křtitel. Ordinary Catholic people were buried in cemeteries. There was no place for non-Catholics or executed people. Masses depended on people's wealth.

A description of the Lažanský tomb is a part of the tomb chapter. Chapter about non-Catholics and executed people is very interesting. It is possible to find out the ways of priest's provision or how much the burial cost. There is also a chapter about testaments or books of the dead. This thesis deals also with the causes of death, that are sometimes really extra-ordinary, and also with child mortality.

The thesis is based on archive sources and relevant bibliography that deals with the issues of death and burials, and also on regional bibliography and sources.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

Prameny archivní

SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. B IXa, inv. č. 66. *Testament Karla Josefa Lažanského*.

SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. dl, inv. č. 61. *Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně*.

SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond RA Lažanských - Chyšce, karton 1, inv. č. 13. *Testament Marie Gabriely Lažanské*.

SOkA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. *Knihla věcí Památných města Manětína (1508-1708)*.

SOkA Plzeň-sever, fond AM Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 427. *Památná kniha manětínská kniha smluv (1381-1705)*.

SOkA Plzeň-sever, fond Literátský kůr Manětín /nezpracováno/, EL NAD č. 1285. *Pamětní kniha Literátského kůru Manětín*.

SOkA Plzeň-sever, fond Wonka František /nezpracováno/, EL NAD č. 1251. *Knihla o faře manětínské I*.

SOkA Plzeň-sever. *Pamětní kniha manětínského děkanství 1836-2000* (fotokopie), č. př. 11198.

Zdigitalizované archiválie

SOA Plzeň, Sbírkla matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1653-1723), sv. 04. fol. 1-127. Také dostupné z www: < <http://www.portafontium.cz/iipimage/30065522> >. [cit. dne 2015-02-17].

SOA Plzeň, Sbírkla matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723-1751), sv. 05. fol. 178-260. Také dostupné z www: < <http://www.portafontium.cz/iipimage/30065523> >. [cit. dne 2015-02-17].

SOA Plzeň, Sbírkla matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752-1793), sv. 06. fol. 226-334. Také dostupné z www: < <http://www.portafontium.cz/iipimage/30065524> >. [cit. dne 2015-02-17].

SOA Plzeň, Sbírkla matrik západních Čech, Matrika zemřelých Manětín (1784-1811), sv. 15. fol. 1-7. Také dostupné z www: < <http://www.portafontium.cz/iipimage/30065533> >. [cit. dne 2015-02-17].

SOA Plzeň, Sběrka matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Kožlany (1703-1722), sv. 03. fol. 461. Také dostupné z [www: <http://www.portafontium.cz/iipimage/30064191 >](http://www.portafontium.cz/iipimage/30064191). [cit. dne 2015-02-28].

Prameny ústní

Rozhovor autorky bakalářské práce Zuzany Martínkové s pamětníkem Jiřím Pechem narozeným 30. 1. 1954, bytem Kyjevská č. p. 70 v Plzni, dne 25. 1. 2015.

Literatura

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti I: doba ležících*. Praha: Argo, 2000. 358 s. ISBN 80-7203-286-0.

ARIÈS, Philippe. *Dějiny smrti II: zdivočelá smrt*. Praha: Argo, 2000. 410 s. ISBN 80-7203-293-3.

BUKAČOVÁ, Irena. *Manětínská kapitola v díle Petra Brandla: nově restaurovaná díla barokního umění ze západních Čech: obrazy dvojí smrti - Zavraždění sv. Václava a Smrt sv. Isidora (...obrazy od vznešeného v tyto časy malíře pražského Petra Brandla, umělou a vzácnou rukou zhotoveny...)*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 2008. 23 s. ISBN 978-80-87185-01-8.

BUKAČOVÁ, Irena - FÁK, Jiří. *Paměť krajiny. Soupis drobných památek Manětínsko-nečtínského regionu*. 2. vyd. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska pro Manětínsko-nečtínský mikroregion, 2008. 211 s. ISBN 978-80-87185-02-5.

BUKAČOVÁ, Irena. *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*. [Beroun]: Pro Muzeum a galerii severního Plzeňska vydalo Nakladatelství MH, 2010. 56 s. ISBN 978-80-86720-51-7.

DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: Volvox Globator, 2007. 186 s. ISBN 978-80-7207-628-4.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století): dům a jeho lidé. Díl 1*. Praha: Argo, 1999. 338 s. ISBN 80-7203-116-3.

EBEL, Martin. *Prameny k dějinám manětínského zámku*. In: *Městské památkové zóny Manětín a Rabštejn: sborník příspěvků ze semináře konaného v Manětíně 15. - 17. května 1996*. Mariánská Týnice: Muzeum a galerie severního Plzeňska, 1997. 129 s. ISBN 80-238-2265-9. s. 14-17.

HALADA, Jan. *Lexikon české šlechty I: erby, fakta, osobnosti, sídla a zajímavosti*. Praha: Akropolis, 1992. 197 s. ISBN 80-901020-3-4.

JIRSA, Václav. *Lékaři, ranhojiči, doktoři a lékárníci v Manětíně*. In: *Vlastivědný sborník čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*. Mariánská Týnice, M&G, roč. 22, 2012, č. 3. 27 s. ISSN 1801-0032. s. 15-21.

JIRSA, Václav. Vrchnostenský špitál v Manětíně. In: *Vlastivědný sborník čtvrtletník pro regionální dějiny severního Plzeňska*. Mariánská Týnice, M&G, roč. 23, 2013, č. 1. 27 s. ISSN 801-0032. s. 16-20.

KALOUSOVÁ, Václava. „A když smrt zavolá...“ Vnímání nemoci, stáří a smrti v rokycanských kšaftech z 16. až 18. století. In: *Tenkrát na západě (Čech): kapitoly z dějin kultury a každodennosti Plzně a Plzeňského kraje*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2013. 315 s. ISBN 978-80-261-0328-8. s. 69-79.

KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. 7. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2005. 829 s. ISBN 80-7235-272-5.

KOČKA, Václav. *Dějiny politického okresu kralovického: soudní okres manětínský. Díl 2*. Kralovice: Kralovický okres, 1930. 217 s.

KRÁL, Pavel. Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve 2. polovině 16. a první půli 17. století. In: *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*. Praha: Historický ústav, 2007. 301 s. ISBN 978-80-7286-106-4. s. 7-20.

KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí: testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Historický ústav, 2002. 665 s. ISBN 80-7040-463-9.

KRÁLÍKOVÁ, Michaela - MALINA, Jaroslav, ed. *Panoráma antropologie biologické - sociální - kulturní: modulové učební texty pro studenty antropologie a "příbuzných oborů"*. 35, *Pohřební ritus 16. - 18. století na území střední Evropy: (antropologicko-archeologická studie)*. Brno: Nadace Universitas, 2007. 209 s. ISBN 978-80-7204-566-2.

KUNC, F. J. ¹⁷⁶*Od počátku až do skonání světa*. 7. vyd. Praha: Spolek Pieta, 1938. 247 s.

LENDEROVÁ, Milena, ed. *Eva nejen v ráji: žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha: Karolinum, 2002. 198 s. ISBN 80-246-0375-6.

LUTONSKÝ, Boleslav - ČERNÝ, Jaroslav. *Latinsko-německo-český slovník nemocí, úrazů a příčin smrti a výrazů s nimi souvisejících (nejen) pro genealogy*. Praha: Ringier ČR, 1995. 246 s. Editio optima. Vademecum genealoga; sv. 1.

MALÝ, Tomáš. "Mentalita", zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (chrudimské kšafy ze 16-18. století). In: *Chrudimský vlastivědný sborník 7*. Chrudim: Regionální muzeum v Chrudimi, 2003. 146 s. ISBN 80-903265-1-X. s. 19-70.

MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti*. Praha: Argo, 2008. 668 s. ISBN 978-80-257-0027-3.

MATUŠKOVÁ, Martina. *Město Manětín a jeho části*. Manětín: Město Manětín, 2012. 81 s. ISBN 978-80-260-2881-9.

¹⁷⁶ Celá křestní jména se nepodařilo zjistit.

MIKULEC, Jiří. *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2000. 154 s. ISBN 80-7106-422-X.

MIKULEC, Jiří. *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha: Grada, 2013. 394s. ISBN 978-80-247-3698-3.

NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. 413 s. ISBN 80-7021-397-3.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 15. díl. Krajčij – Ligustrum. Praha: J. Otto, 1900. 1066 s.

SEHNAL, Jiří. Hudební život v Manětíně v první polovině 18. století. In: *Opus musicum*, roč. 1, 1969, č. 5-6. s. 147-154.

ŠENKOVÁ, Silva. *Latinsko-český, česko-latinský slovník*. 3 vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2005. 262 s. ISBN 80-7182-144-6.

ŠIMSA, Jan. *Přírodní léčba a domácí lékař: praktický populární popis všech method přírodoléčebných, fysikálních a dietetických, dále popis nemocí, jich příčin, jak jim předcházeti a jak je osvědčenými domácími prostředky léčiti*. Praha: F. Strnadel a spol., [1923]. 2 sv. 1392 s.

TEYSCHL, Otakar. *Neštovice pravé a ochranné očkování proti nim*. Praha: Melantrich, [1920]. 31 s. Knihovny Pro dítě svazek 12.

TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. 413 s. ISBN 80-7203-565-7.

VESELÝ, Zdeněk, ed. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 2. vyd. Praha: Epoque, 2003. 495 s. ISBN 80-86328-26-0.

VYSOKÝ, Jaroslav. *Psovník*. Praha: Melantrich, [1920]. 34 s. Knihovny Pro dítě svazek 14.

Internetové zdroje

Oficiální stránky Města Manětín [online]. c2011, poslední revize 5. 11. 2014 [cit. 2014-11-06]. Dostupné z: < <http://www.manetin.cz/mesto/historie/> >.

JIRSA, Václav. Pomístní jména. In: *Manětínský zpravodaj: zpravodaj Městského úřadu v Manětíně*, únor 2012, roč. XXXVIII, č. 2. s. 3. Také dostupné z [www: < http://www.manetin.cz/e_download.php?file=data/editor/60cs_6.pdf&original=MZ+-+02+2012.pdf >](http://www.manetin.cz/e_download.php?file=data/editor/60cs_6.pdf&original=MZ+-+02+2012.pdf). [cit. dne 2015-03-13].

Seznam příloh

Příloha č. 1: Portrét Václava Josefa Lažanského

Zdroj: BUKAČOVÁ, Irena. *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*. [Beroun]: Pro Muzeum a galerii severního Plzeňska vydalo Nakladatelství MH, 2010. 56 s. ISBN 978-80-86720-51-7. s. 21.

Příloha č. 2: Portrét Marie Gabriely

Zdroj: BUKAČOVÁ, Irena. *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*. [Beroun]: Pro Muzeum a galerii severního Plzeňska vydalo Nakladatelství MH, 2010. 56 s. ISBN 978-80-86720-51-7. s. 21.

Příloha č. 3: Kostel sv. Jana Křtitele

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 4: Kostel sv. Barbory

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 5: Interiér kostela sv. Jana Křtitele v 70. letech 20. století

Zdroj: Manětín, Kostel sv. Jana Křtitele, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 6: Interiér kostela sv. Jana Křtitele v současné době

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 7: Interiér kostela sv. Barbory

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 8: Studna v kostele sv. Barbory

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 9: Socha sv. Barbory od Josefa Herschera

Zdroj: Foto autor.

Příloha č. 10: Farář Aleš Plešner

Zdroj: BUKAČOVÁ, Irena. *Poklady kostela sv. Barbory v Manětíně*. [Beroun]: Pro Muzeum a galerii severního Plzeňska vydalo Nakladatelství MH, 2010. 56 s. ISBN 978-80-86720-51-7. s. 24.

Příloha č. 11: Uzavřený vstup do hrobky Lažanských

Zdroj: Manětín, Vstup do hrobky, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 12: Otevírání krypty

Zdroj: Manětín, Otevírání hrobky, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 13: Pan farář Grimich, památkář a dokumentaristé v kryptě

Zdroj: Manětín, V kryptě, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 14: Lebka některého člena rodu Lažanských

Zdroj: Manětín, Lebka, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 15: Rozpadlá dřevěná rakev s ostatky

Zdroj: Manětín, Rozpadající se rakev, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 16: Rakev Marie Gabriely a jejího syna Maxmiliána

Zdroj: Manětín, Rakev Marie Gabriely a jejího syna, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 17: Zdobená cínová rakev

Zdroj: Manětín, Cínová rakev, foto Jiří Pech, 1972.

Příloha č. 18: Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně

Zdroj: SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. dl, inv. č. 61. *Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně*. Foto autor.

Příloha č. 19: Modlitba ke cti a chvále sv. Barbory

Zdroj: SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka, fond Rd Lažanských - Manětín, karton 2, sign. dl, inv. č. 61. *Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně*. Foto autor.

Příloha č. 20: Händelova ilustrace v knize zesnulých

Zdroj: SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1723-1751), sv. 05. fol. 178. Foto autor.

Příloha č. 21: Ilustrace v matrice 1752-1793

Zdroj: SOA Plzeň, Sbíрка matrik západních Čech, Matrika narozených, oddaných a zemřelých Manětín (1752-1793), sv. 06. fol. 226. Foto autor.

Příloha č. 22: Graf rozložení věku zesnulých v letech 1784-1790

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 23: Graf četnosti jednotlivých onemocnění v letech 1784-1790

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 24: Tabulka dětské úmrtnosti v letech 1653-1673

Zdroj: Tabulka autor.

Příloha č. 25: Tabulka dětské úmrtnosti v letech 1700-1720

Zdroj: Tabulka autor.

Příloha č. 26: Graf rozložení úmrtí v roční době v letech 1653-1673

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 27: Graf rozložení úmrtí v roční době v letech 1700-1720

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 28: Graf rozložení úmrtí podle pohlaví dítěte v letech 1653-1673

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 29: Graf rozložení úmrtí podle pohlaví dítěte v letech 1700-1720

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 30: Graf rozložení místa posledního odpočinku v letech 1653-1673

Zdroj: Graf autor.

Příloha č. 31: Graf rozložení místa posledního odpočinku v letech 1700-1720

Zdroj: Graf autor.

Přílohy

Příloha č. 1: Portrét Václava Josefa Lažanského

Příloha č. 2: Portrét Marie Gabriely

Příloha č. 3: Kostel sv. Jana Křtitele

Příloha č. 4: Kostel sv. Barbory

Příloha č. 5: Interiér kostela sv. Jana Křtitele v 70. letech 20. století

Příloha č. 6: Interiér kostela sv. Jana Křtitele v současné době

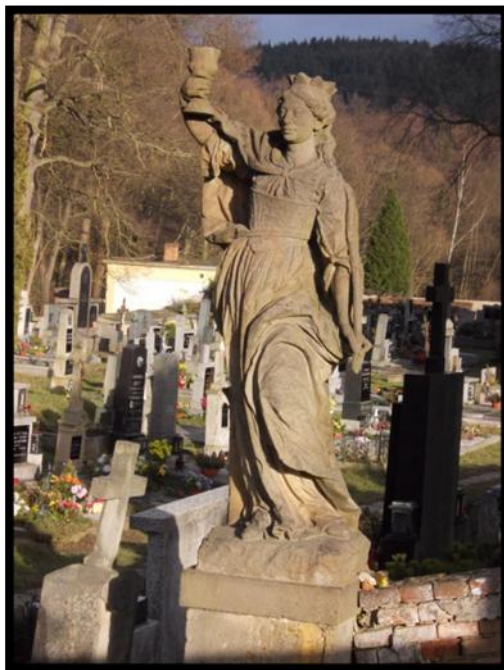
Příloha č. 7: Interiér kostela sv. Barbory

Příloha č. 8: Studna v kostele sv. Barbory

Příloha č. 9: Socha sv. Barbory od Josefa Herschera

Příloha č. 10: Farář Aleš Plešner

Příloha č. 11: Uzavřený vstup do hrobky Lažanských

Příloha č. 12: Otevírání krypty

Příloha č. 13: Pan farář, památkář a dokumentaristé v kryptě

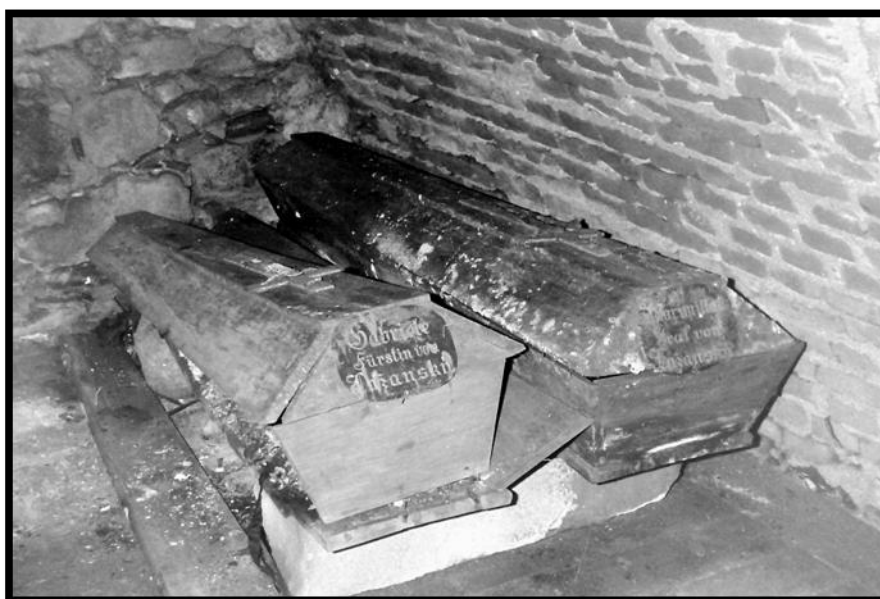
Příloha č. 14: Lebka některého člena rodu Lažanských

Příloha č. 15: Rozpadlá dřevěná rakev s ostatky

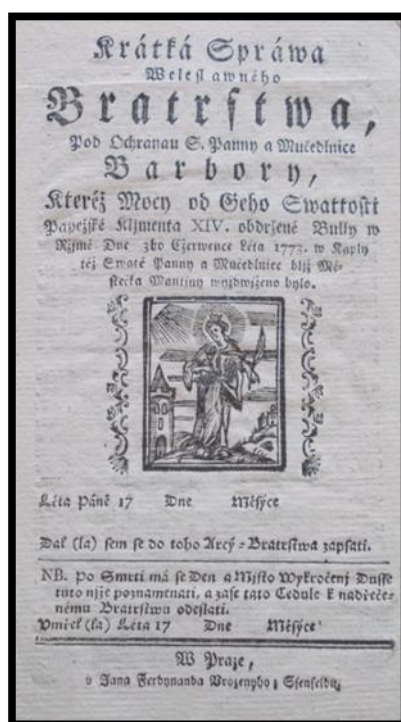
Příloha č. 16: Rakev Marie Gabriely a jejího syna Maxmiliána

Příloha č. 17: Zdobená cínová rakev

Příloha č. 18: Stanovy bratrstva sv. Barbory v Manětíně

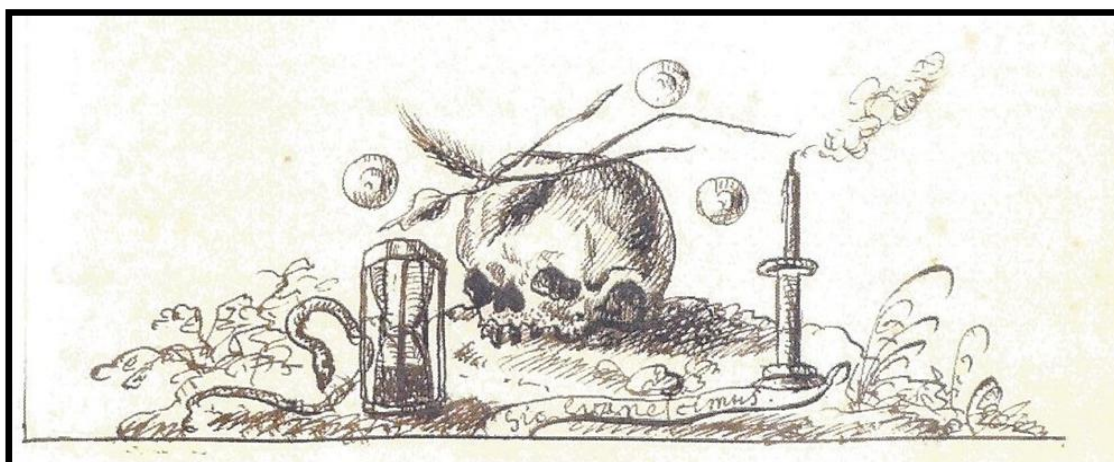

Příloha č. 19: Modlitba ke cti a chvále sv. Barbory

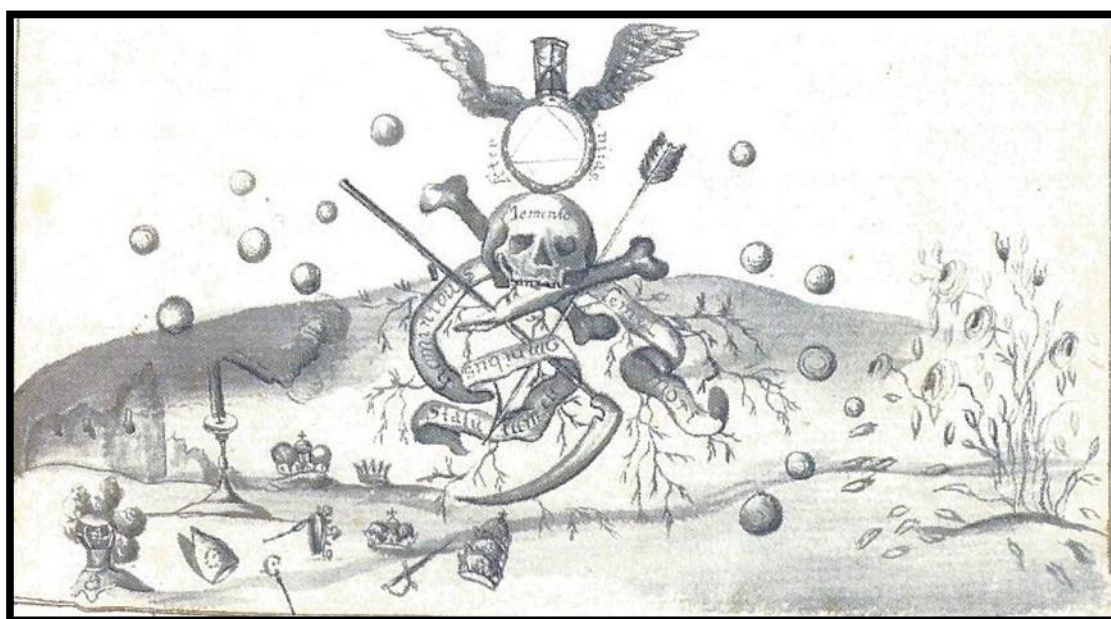
Žádám tebe o Pane! prokaz tvé přis-
větivé a dobrotivé Milosrdenství,
které jsou před Těží tvé milé Choti Svaté
Panně a Mučednice Barboře hogně
prokazati ráčil, abychom skrze její zá-
sluby a Přimluvu od náhle a nenadále
Smrti obhájeni, před naším Skonáním
po vykonané dokonalé Spovědi a Přis-
gimání Nesvětější Svatosti Oltářní a
posledního Pomazání aučastni, proti všem
Sábelským Nukladům obráněni, k tobě do
věčné Slávy bezpečně přigiti mohli,
skrze Krysta Pána našeho, Amen.

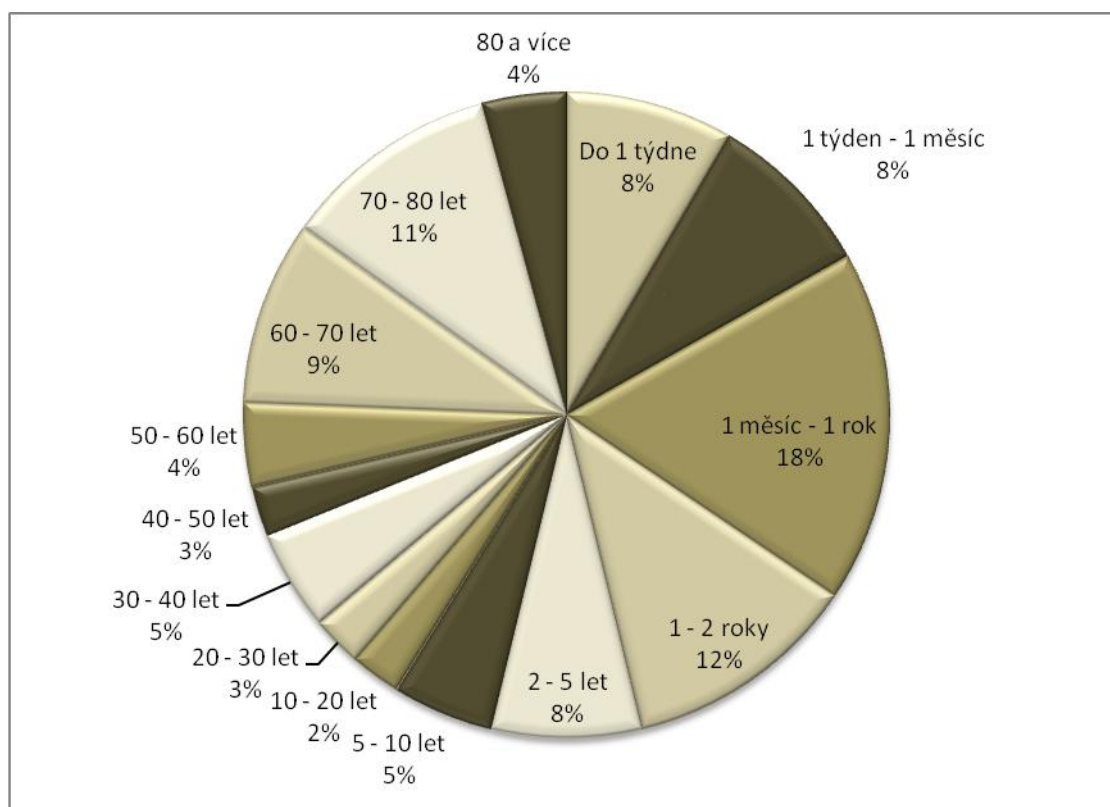
Příloha č. 20: Händelova ilustrace v knize zesnulých

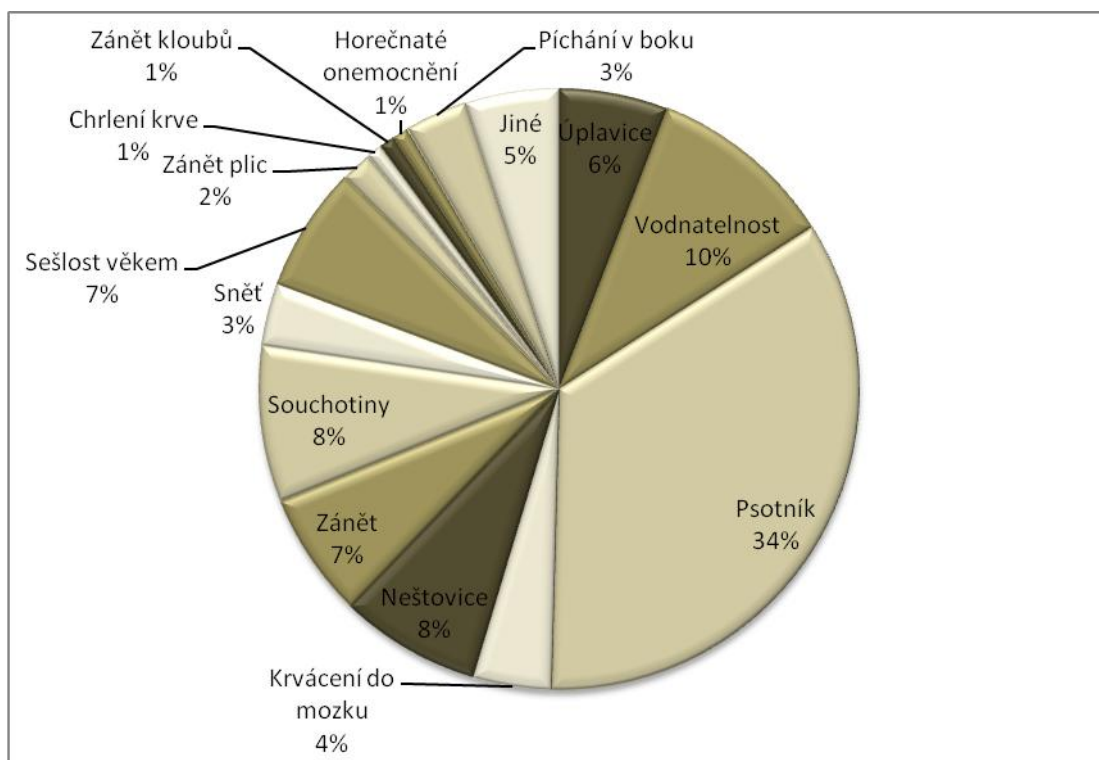
Příloha č. 21: Ilustrace v matrice 1752-1793

Příloha č. 22: Graf rozložení věku zesnulých v letech 1784-1790

Příloha č. 23: Graf četnosti jednotlivých onemocnění v letech 1784-1790

Příloha č. 24: Tabulka dětské úmrtnosti v letech 1653-1673

Dítě č.	Rok	Období				Pohlaví		Místo pochování	
		Jaro	Léto	Podzim	Zima	Muž	Žena	sv. Barbora	sv. Jan
1	1653	x					x	x	
2	1654	x					x		x
3	1654	x				x		x	
4	1654	x				x		x	
5	1654	x					x	x	
6	1654	x					x		x
7	1654	x				x		x	
8	1654	x					x	x	
9	1654	x				x		x	
10	1654	x				x		x	
11	1654		x			x			x
12	1655	x					x	x	
13	1655			x		x			x

14	1657				x	x			x
15	1657				x		x		x
16	1657	x					x		x
17	1657	x				x		x	
18	1657	x					x		x
19	1657			x		x			x
20	1658	x				x		x	
21	1659				x	x		x	
22	1660				x	x		x	
23	1660		x			x		x	
24	1660			x		x			x
25	1660			x		x			x
26	1660			x			x	x	
27	1661				x		x	x	
28	1661				x		x		x
29	1661	x					x	x	
30	1661	x					x	x	
31	1661	x					x	x	
32	1661			x		x		x	
33	1662	x				x		x	
34	1662	x				x		x	
35	1663	x				x		x	
36	1663	x				x		x	
37	1663				x	x		x	
38	1664				x		x	x	
39	1664				x				x
40	1664	x						x	
41	1664			x				x	
42	1664			x				x	
43	1665			x			x	x	
44	1666				x		x		x
45	1666				x	x		x	
46	1666	x				x		x	
47	1666		x			x		x	
48	1666		x				x	x	
49	1666			x		x		x	
50	1667				x	x		x	
51	1667				x	x			x
52	1668				x				x
53	1669				x				x
54	1669				x			x	
55	1669				x			x	
56	1669	x						x	
57	1669	x							x
58	1669		x					x	

59	1670	x							x
60	1670	x						x	
61	1670	x							x
62	1670			x				x	
63	1671				x	x		x	
64	1671				x		x		x
65	1671				x	x			x
66	1671			x		x			x
67	1672				x			x	
68	1672				x			x	
69	1672		x					x	
70	1673				x		x		x
71	1673				x		x		x

Příloha č. 25: Tabulka dětské úmrtnosti v letech 1700-1720

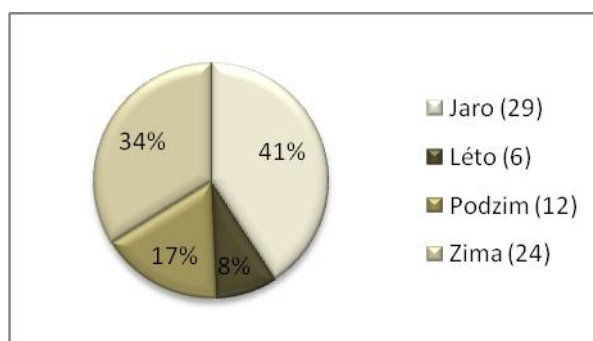
Dítě č.	Rok	Období				Pohlaví		Místo pochování	
		Jaro	Léto	Podzim	Zima	Muž	Žena	sv. Barbora	sv. Jan
1	1700				x		x		
2	1700				x	x		x	
3	1700				x		x		x
4	1700	x					x		
5	1700		x				x	x	
6	1700			x		x		x	
7	1701	x				x			
8	1701	x				x		x	
9	1701	x				x			
10	1701	x					x		x
11	1701	x					x		
12	1701		x				x		
13	1701		x				x	x	
14	1701		x			x			
15	1701			x		x			
16	1701			x		x		x	
17	1702				x	x			
18	1702	x					x		
19	1702	x				x			
20	1702	x				x			
21	1702	x				x			
22	1702	x					x	x	

23	1702		x				x		
24	1702			x			x	x	
25	1703				x		x		
26	1703				x	x			
27	1703	x					x		
28	1703	x				x			
29	1703	x				x			
30	1703	x				x			
31	1703		x				x	x	
32	1703			x		x		x	
33	1703			x		x		x	
34	1703			x		x		x	
35	1703			x			x	x	
36	1704				x	x		x	
37	1704				x	x		x	
38	1704	x				x		x	
39	1704		x				x	x	
40	1705				x	x		x	
41	1705	x					x	x	
42	1705	x				x		x	
43	1705	x					x	x	
44	1705	x				x		x	
45	1705	x					x	x	
46	1705	x				x		x	
47	1705		x				x	x	
48	1705		x				x	x	
49	1705		x				x	x	
50	1706				x	x		x	
51	1706	x				x		x	
52	1706	x					x	x	
53	1706		x			x		x	
54	1706			x		x		x	
55	1707	x				x			x
56	1707	x					x	x	
57	1707	x				x		x	
58	1707			x		x			x
59	1708	x					x	x	
60	1708	x				x			x
61	1708	x					x		
62	1708	x				x			
63	1708	x				x			
64	1708	x					x	x	
65	1708	x				x			
66	1708	x				x			x
67	1708	x				x			

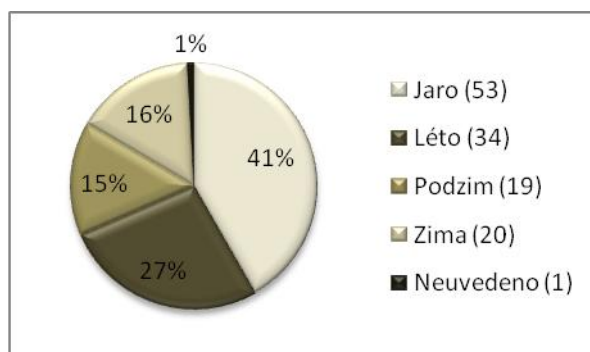
68	1708	x					x		
69	1708	x				x		x	
70	1708			x		x			
71	1709				x		x	x	
72	1709	x					x	x	
73	1709		x			x			
74	1709		x			x		x	
75	1709		x				x	x	
76	1709				x		x		
77	1710				x		x	x	
78	1710	x				x		x	
79	1710		x				x	x	
80	1710			x		x		x	
81	1711				x	x		x	
82	1711	x				x		x	
83	1711	x				x		x	
84	1711		x			x			x
85	1711		x				x	x	
86	1712	x				x			
87	1712	x				x			
88	1712		x				x		
89	1712		x			x			
90	1712		x				x		
91	1712		x				x		
92	1712		x			x			
93	1712		x						
94	1712		x				x		
95	1712		x			x			
96	1712		x				x		
97	1712			x		x			
98	1712			x		x			
99	1713			x			x		
100	1714		x				x		
101	1714		x			x			
102	1715				x		x		
103	1715	x					x		
104	1715		x				x		
105	1715		x				x		
106	1715			x			x		
107	1716	x				x			
108	1716	x						x	
109	1716		x			x			
110	1716			x			x		
111	1717				x		x		
112	1717				x		x		

113	1717	x				x			
114	1717	x				x			
115	1717	x				x			
116	1717		x			x			
117	1717								
118	1718				x		x		x
119	1718		x				x		x
120	1718		x			x			x
121	1719				x		x	x	
122	1719	x				x			x
123	1719	x					x		x
124	1719			x		x			x
125	1720				x	x			x
126	1720	x					x	x	
127	1720			x			x		x

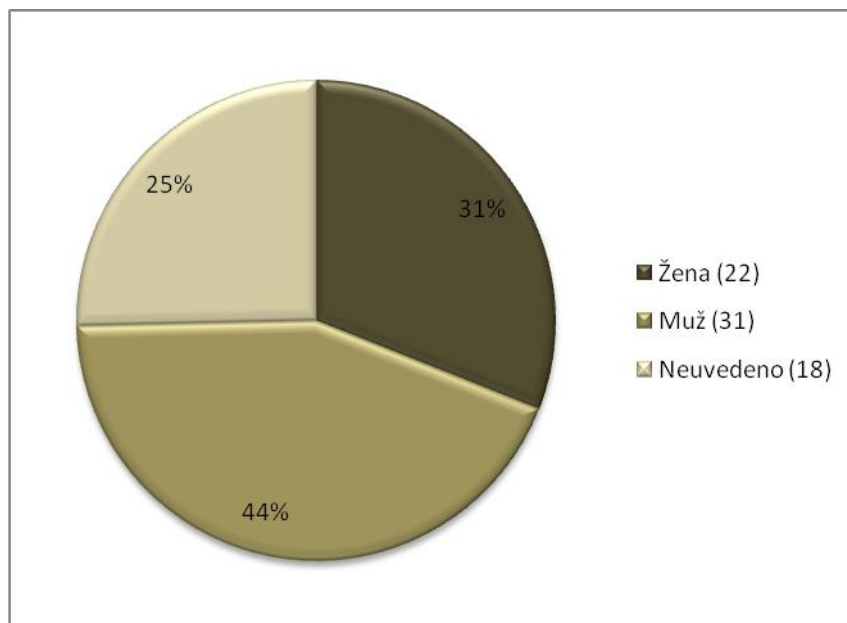
Příloha č. 26: Graf rozložení úmrtí v roční době v letech 1653-1673

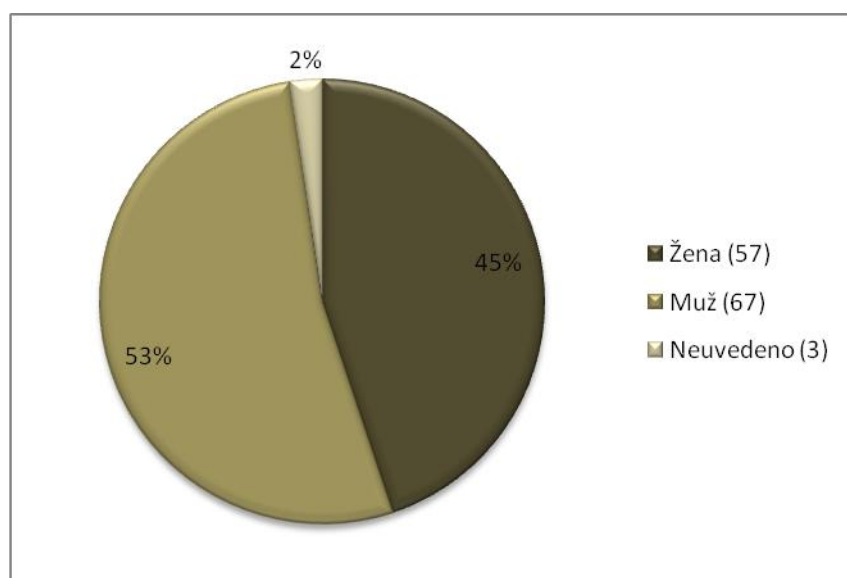
Příloha č. 27: Graf rozložení úmrtí v roční době v letech 1700-1720

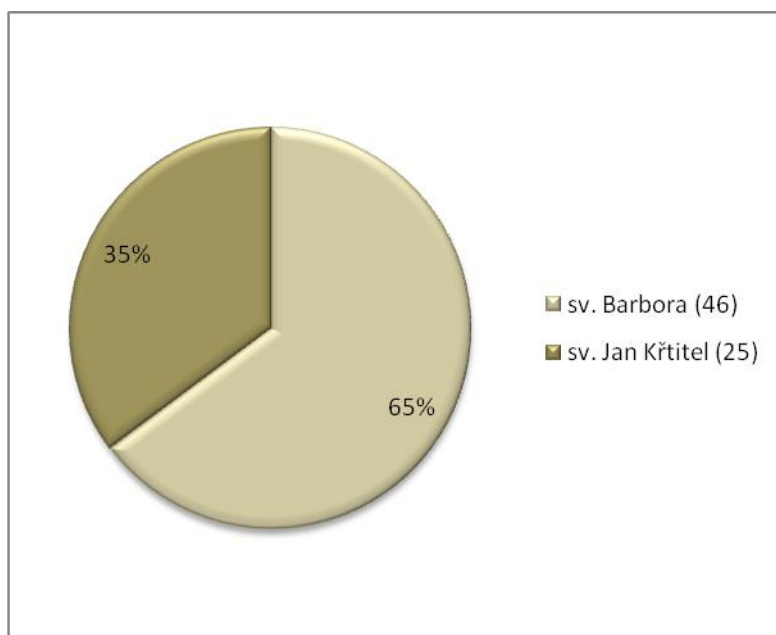
Příloha č. 28: Graf rozložení úmrtí podle pohlaví dítěte
v letech 1653-1673

Příloha č. 29: Graf rozložení úmrtí podle pohlaví dítěte
v letech 1700-1720

Příloha č. 30: Graf rozložení místa posledního odpočinku
v letech 1653-1673

Příloha č. 31: Graf rozložení místa posledního odpočinku
v letech 1700-1720

